Borut Savski

Cirkulacija 2

Prostor začasnosti, neodvisnosti, samoprodukcije in cirkulacije sodobne umetnosti

A Space of Temporariness, Independence, Self-Production and Circulation of Contemporary Art

Kar težko je verjeti, da se je omenjenemu navzkrižnemu prostoru medosebnih interesov posameznikov uspelo v našem lokalnem prostoru uspešno kotaliti kar devetnajst let! Definicija začasnosti ne pove, koliko časa je to. Pet, deset, petnajst – ali dvajset let. Morda četrt stoletja? Definicija neodvisnosti ne pove točno, ali gre za prostorsko ali vsebinsko neodvisnost. Ali oboje hkrati. V osnovi vedno najprej pomislimo na finančno neodvisnost kot osnovo vsake neodvisnosti. Interesi posameznikov, ki sestavljajo medosebni prostor, so vedno raznoliki. Načelo samoprodukcije odstrani vmesni člen do javnosti – galerijo in kustosa. Umetnik sam mora biti celovita osebnost, ki neposredno nagovarja javnost. Tako vsaj trdimo tisti, ki menimo, da sodobna umetnost temelji na prenosu idej, stališč, mnenj, komentarjev – in ne zgolj podob in oblik. A če pomislim znova, so tudi ideje strukturirana telesa – namišljene podobe in oblike. Malikovanje trdnih podob in oblik? In če ne: etika na račun dominantne estetike? A vendarle: estetski izrazi so vselej pomemben razlikovalni moment med različnimi etičnimi pozicijami. Dandanes je to lahko tudi politična (ne)korektnost. Že ves čas pa politična (o)pozicija. Na vsak način je to napor za preseganje dominantne kulture na način neprestanega dodajanja vedno novih oblik in izjav, ki so pogosto negacije trenutno obstoječih relacij/oblik. A to vseeno poteka v istem kulturnem okolju: na način, da opozicija ne uničuje pozicije, ampak jo komentira. Opozicija pa predvsem skrbi, da jo dominantna pozicija ne eliminira. Na neki način gre za splošni koncept uravnovešanja v skupnem okolju. Polarizacija v dva nasprotujoča si pola ni rešitev – je le skrajno stanje pred eliminacijo enega od dveh.

Pred davnimi časi (leta 2005 …) sva si Stefan Doepner in Borut Savski nekaj časa delila prostor nekdanje knjigarne na Bavarskem dvoru v Ljubljani. Vsak je delal pri pripravi svojega projekta. Prostor je za začasno rabo pridobil Jurij Krpan iz galerije Kapelica, ki naju je tedaj tudi zavestno združil. Takrat smo bolj ali manj vsi lokalni nenormalneži svoje projekte izvajali v galeriji Kapelica. Nedvomno je bila Kapelica lokalno intelektualno-umetniško opozicijsko vozlišče tistega desetletja (in pol). Stefan in Borut sva se tako seznanila na osebni ravni in v naslednjih letih že občasno tudi razstavljala na način samostojnih objektov v istem prostoru – s skupno konceptualizacijo (*Totem in Tabu*, konec 2005). Že tedaj je bila konceptualizacija ost, na podlagi tega zgrajeni tehnološki objekti pa nikoli niso bili nekaj, kar bi lahko nadomestilo (ali želelo nadomestiti) klasični malikovani umetniški objekt. Morda se razlikovanje lahko začuti, če se za umetniški objekt raje uporabi besedno zvezo »umetniško delo«, ki malo bolj nakazuje na vloženo delo in razmisleke, manj pa na objekt za t. i. umetniško tržišče.

Stefan Doepner je nemški umetnik, ki je doma že vsaj deset let prej kot mi v Sloveniji doživel deindustrializacijo, izpraznjene industrijske in bivanjske prostore. Ljudje so se seveda na to odzvali in bolj ali manj uspešno ustvarjali različne »svobodne« iniciative. Med odzivi na bivanjske potrebe so bile to prakse zasedanja praznih prostorov in kreiranje bivanjskih kooperativ – torej »skvoterstvo«, ki je bil do neke mere kasneje tudi lokalno legalno priznan in sprejet princip. Prazni industrijski prostori so bili idealni delovni prostori za umetnike, ki so se prav tako v malih skupinah/kooperativah podajali v te predgentrifikacijske možnosti. V umanjkanju trajnosti teh rešitev so bile ugodne tudi začasne rešitve. Pri nas je bila v praksi dokaj podoben model Metelkova, čeprav je pogosto slišati tudi mnenja, da to ni potekalo »od spodaj navzgor« – ampak obratno. Stefanova nemška izkušnja s prostori je pripomogla, da se je v mali skupini resno razmišljalo o skupnem prostoru za umetniško produkcijo. Ne nujno, da je to zasedba praznega prostora – lahko tudi deljenje stroškov pri povsem legalnem najemu prostora. Princip legalnosti je bil tudi pozneje vedno bistven motiv delovanja Cirkulacije 2.

Borut Savski sem imel desetletje pred tem drugačno osnovo, ki pa se je pokazala kot kompatibilna. Moje prejšnje dejavnosti so rezultirale v izjemno širokem krogu poznanstev – najprej v okviru Radia Študent, nato v okviru iniciative Ministrstvo za eksperiment na RŠ, kar je že segalo prek meja RŠ in Slovenije, in kasnejša množica raznolikih sodelovanj neposredno v polju umetnosti. RŠ je bil tudi trening medijskega komuniciranja, kar je postalo eno od glavnih

vzvodov samoidentifikacije in umestitve kasnejše Cirkulacije 2 v lokalni prostor. Sodobna umetnost je na prvem mestu delovanje v javnem družbeno-kulturnem prostoru, in to na način sodelovanja pri javnem diskurzu in razvijanja javnih oblik sporazumevanja. Marko Brecelj je pred leti govoril o samoniklih prostorih, to pa se zlahka razširi na samonikle ideje, ki sobivajo skupaj z uradnim diskurzom. Med temi ni nujno konflikta, vendar zavest o različnosti vendarle obstaja. Tudi to se lahko imenuje multikulturnost – in zelo verjetno je bila to prvotna definicija tega termina. V osnovi pa gre za uveljavljanje medosebnih in družbenih odnosov, ki temeljijo na običajnih vrednotah medosebnega komuniciranja: medsebojno zaupanje in spoštovanje, skupni interes sodelujočih – in čim bolj enakovredna vloga vseh sodelujočih, saj se posameznikovi vložki vedno prevajajo v zasluge. Pri bolj neulovljivih oblikah umetnosti – živih in (inter)medijskih umetnostih – so zelo pomembna tudi sprotna beleženja/arhiviranja dogodkov. To so vedno le zapisi/opisi – in niso prepoznani kot umetniška dela, saj niso ustrezno kodirani. S tem sem začel že na RŠ in nato nadaljeval pri osebnih projektih – in v Cirkulaciji 2.

V letu 2006 sva se Stefan in Borut obilo pogovarjala o možnosti skupnega prostora/delavnice. Aktivno sva si ogledovala raznolike prazne prostore deindustrializirane Ljubljane. Redki preostali zaposleni – pogosto le še upravniki – so imeli »drugačne ideje« za njihove prostore (npr. Slovenijavino v Šiški). V letu 2006 je prišlo v Ljubljani do »osvoboditve« nekdanje tovarne Rog, kar sva si prišla ogledat, vendar je bila aktivistična kolektivistična drža tedanje »skupščine« preveč skrajna (malikovanje pojma skupne lastnine, tudi v obliki osebne lastnine, ki je na voljo vsem, itd.). To je odvrnilo mnoge umetnike, vključno z nama. Hkrati je ta prva oblika Roga prek tedanjih diskusij tudi že nakazala bodoče razpoke med dotlej dokaj poenoteno »levičarsko« aktivistično-umetniško sceno – tedaj še vedno identificirano kot antiglobalistično in antifašistično.

Tega istega leta smo se člani društva Trivia (Marija Mojca Pungerčar, Marjan Kokot in Borut Savski) lotili organizacije in izvedbe dvodelnega festivala *Vmesni prostori* v Gradcu, ki je nato postal del festivala *Steirischer Herbst*, v novembru pa še zrcalni dogodek v Ljubljani v galeriji Kapelica. Soorganizator na graški strani je bila galerija ESC in Reni Hofmüller, s katero sem intenzivno sodeloval že v času porajanja novih medijev (1998). Tudi sicer se mi je primerjava med kulturno-umetniškimi situacijami v teh dveh mestih v vseh naslednjih desetletjih nenehno vsiljevala. V tistem času se mi je zdelo, da sta obe mesti na teh poljih nekako poravnani, zato to zrcaljenje dveh scen. Naslov *Vmesni prostori* sicer nakazuje na že tedaj prisotna opažanja bližnjih konfrontacij v družbi – tudi mednarodno. Na fronti je med eno in drugo stranjo nekaj časa vmesni prostor. Tam ostanejo vsi, ki se ne odločijo ne za eno, ne za drugo stran. Kasneje so tako ali drugače eliminirani. Sodelujočih je bilo skoraj trideset umetnikov in organizatorjev iz Ljubljane in Gradca. Želja je bila omogočiti osebne stike med aktivnimi posamezniki iz teh dveh urbanih okolij z dokaj podobno sodobnoumetniško estetsko naravnanostjo, kar naj bi dolgoročno povezalo ti lokaciji. To se potem ni uresničilo, ampak se je kohezivni moment pojavil na ljubljanski strani, kar je botrovalo rojstvu Cirkulacije 2. Pri festivalu smo namreč sodelovali tudi Stefan Doepner, Boštjan Leskovšek, Borut Savski in Ksenija Čerče. Vmesni prostori so bili t. i. horizontalna platforma, kjer so bili stroški transportov in bivanja pokriti, za preostalo pa ni bilo sredstev. Iskati estetsko-umetniške presežke bi bilo napačno, ampak prej proces komuniciranja med aktivnimi participanti in njihovimi deli/njihovim delom. Tako so se že tedaj principi dela in načini sodelovanja postavljali pred zgolj prezentacijo estetskih objektov – kar se je kmalu razširilo še na raziskovanje načinov prezentacij, oziroma umetniških form in formatov. Vse skupaj bolj ali manj prepleteno v eno – vendar dovolj kaotično, da je bilo tudi živo. O tem sva tedaj spisala članek za *Likovne besede* udeleženka festivala Milena Kosec in jaz.[1]

Interdisciplinarna postaja Cirkulacija 2

Zdelo se je, da je bila omenjena »zasedba/osvoboditev« nekdanje tovarne Rog za aktiviste-akademike poskus popraviti napake z Metelkove, kjer se je verjetno v preveliki meri zgodil individualni *land-grab*, ki iz celote ni več znal vzpostaviti ideološko monolitne avtonomne cone. No, poskus podobnega ideološkega monolita v Rogu je trajal približno pol leta. Ko sva se leta 2007 s Stefanom znova podala na raziskovanja možnosti produkcijskega prostora je bila situacija v Rogu diametralno nasprotna: zelo heterogen socius. Za koordinacijo je skrbela t. i. skupščina, na kateri sva podala predlog za prostor in bila z veseljem sprejeta. Skupščina je bila domislek t. i. Socialnega centra, za katero se je hitro pokazalo, da je del akademsko-aktivistične veje s pretežno anarhističnimi idejami avtonomije, itd. Ampak v tistem trenutku so šele generirali lokalno skupnost. Takrat sta bila del naše iniciative že tudi Boštjan Leskovšek in Ksenija Čerče. Ko sva se s Stefanom razgledovala za primernim prostorom, sva srečala še Majdo Gregorič, ki je prav tako iskala prostor za kiparski atelje. Hitro smo se dogovorili, da je to lahko del skupnega prostora. V tej postavi smo se marca 2007 lotili urejanja kolektivnega in interdisciplinarnega prostora v pritličnem delu v tovarni Rog v Ljubljani. Prostor je bil že takoj zamišljen kot umetniška delavnica, razvojni laboratorij in predstavitveni prostor za tehnološko umetniško produkcijo. Ime Cirkulacija 2 je bilo prvotno ime prostora – nekdanje toplotne razvodne postaje za tovarno Rog. V luči kibernetike je cirkularnost princip interpretativne povratne zanke, kar vključuje samoopazovanje in samoregulacijo – kot moment adaptacije. To

1 »Minifestival *Vmesni prostori / Zwischenraume / Intermediate Spaces*.« *Likovne besede* 77/78 (2006): 108–111.

AC Rog: originalna tabla prostora nekdanje toplotne postaje tovarne Rog z napisom Cirkulacija 2, ki je bil leta 2007 privzet kot ime iniciative – kasneje tudi kot skrajšano ime društva / AC Rog: original sign of the former Rog-factory heating station with the inscription Cirkulacija 2, which was adopted as the name of the initiative in 2007 – later also as the abbreviated name of the association, foto / photo: arhiv / archive Cirkulacija 2

je tudi definicija avtopoetske teorije za živ sistem. Tudi za inteligenco in moment samozavedanja. Podnaslov: interdisciplinarna postaja.

Že takoj smo vzpostavili redno delovanje s pogostimi javnimi dogodki, ki so bili hkrati tudi samodefinicije. Vsakodnevno delo je potekalo na razvijanju osebnih umetniških projektov/objektov – s pogostimi predstavitvami enega, dveh ali treh. Tudi sodelovanja s preostalimi kolegi so se uspešno preselila v ta prostor. Prav tako smo vzorno sodelovali tudi v razširjenem idejnem prostoru Roga, ki je bila t. i. skupščina. Na tej ravni so nekaj časa potekala dogovarjanja z Mestno občino Ljubljana, kar pa se je naenkrat prekinilo – zaradi enostranske odločitve župana Zorana Jankovića, da dialoga ne bo. V tistem času je morda zanimiva moja opazka:

> Jasno je nekaj: da s strani upravitelja javnega prostora (Mestne občine Ljubljana) tudi v prihodnosti ne moremo pričakovati drugega kot nadaljnje sprenevedanje do samoiniciativnih kreativnih javnih praks. Sprenevedanje pa je efekten način utrujanja (morjenja) teh iniciativ. Izvedba programa je pogojena s trenutnim stanjem dostopa do alternativnih električnih virov (generatorjev električne energije), saj je Tovarna Rog popolnoma odrezana od temeljne civilizacijske infrastrukture. Kot zaključni citat bi bil primeren naslednji klic: Boj se kreativnosti oblastnikov!

Kreativnost v tem primeru pomeni samovoljne spremembe z vrha navzdol, kar na sistemski ravni vnaša nepredvidljivost in nered. Ko sistemsko okolje izgubi trdnost, pomeni, da mora za trdnost skrbeti nekdo drug – od spodaj navzgor. Umetniška (ali tudi poslovna) kreativnost, ki je relativno vnašanje nereda (kar imenujem družbena dinamika in celo življenje družbe) v stabilne zunanje relacije, izgine. Prispodoba Atlasa, ki na ramenih nosi svet, postane realnost navadnega človeka, ki mora zdaj nositi cel svet. To je komplementarni način razumevanja sveta, kot zbir bazičnih principov, ki so na voljo v omejenih količinah in se lahko le selijo (ali prisvojijo) – ne morejo pa izginiti. Kreativnost nereda torej za oblastnike, trdnost sveta pa za podložnike. Stefan Doepner je sicer že pred tem ugotovil, da županovanje na način vodenja poslovnega subjekta ni novost – v Nemčiji so imeli že nekaj takšnih primerov. Seveda pa obstaja temeljna razlika med vodenjem poslovnega subjekta in vodenjem javnega subjekta, kot je občina, kjer je lastnina družbena. Pri javnem subjektu so pozicije oblasti voljene, uradniške pozicije so profesionalno strokovne, strogo se sledi pravilom, ki onemogočajo samovoljo ali zlorabo pozicij oblasti in podobno. Dogovarjanje je bistveno. Tu se v spomin prikrade krilatica Marka Breclja: »*Diktator! Kultura ni Mercator!*« Družbenost lastnine je seveda problematičen pojem, ki se ga lahko razume tudi kot privatna lastnina občine – kadar se občino vidi kot podjetje. Pa saj tudi Mercator ni bil vedno podjetje, ampak javni servis. Verjetno prav v tisti čas segajo korenine umestitve lokalne oligarhije v t. i. družbeno-politični prostor – z namenom, da se ga počasi privatizira.

Leta 2008 se je Stefan Doepner za eno leto preselil v Nemčijo, vendar to ni zmanjšalo intenzivnosti dejavnosti – prav nasprotno. Na njegovo mesto je stopila Majda Gregorič, s katero sva razširila pahljačo dejavnosti še na bolj performativne projekte. Ves čas nama je stal ob strani Boštjan Leskovšek. Ksenija Čerče je v tem času že zgradila svoj osebni delovni prostor v tretjem nadstropju. Pogosti aktivni sodelujoči pri tedanjih dogodkih so bili: Luka Prinčič, Milan Kristl, Neven Korda, Tomaž Kolarič, Tierno Diallo, Bogdana Herman in drugi. Gostovali smo po kar nekaj krajih v Sloveniji. Vrnil se je Stefan Doepner. V letu 2009 je bil zelo uspešen nastop v okviru festivala nove glasbe *Sajeta* v Tolminu. Tistega leta tudi predstavitev v KD Nova Gorica in gostovanje v Grazu – na seminarju *Netart Community Convention*. V teh prvih letih smo že pridobivali projektna javna sredstva pod okriljem društva Trivia, leta 2009 pa ustanovili sedanje Društvo za interdisciplinarnost, samoprodukcijo in cirkulacijo sodobne umetnosti – Cirkulacija 2. Sredstva so bila sicer še naprej zelo omejena – zgolj za izvedbo posameznih projektov. Približno v tistem času sta se poslovili Majda Gregorič in Ksenija Čerče. Prva zaradi samostojne umetniške poti, druga zaradi zaposlitve na ALU Ljubljana. Postopoma se nam je pridružil Jakob Harisch.

V letu 2010 smo iniciativa Cirkulacija 2 prejeli nagrado Zlata ptica, ki jo podeljuje Liberalna akademija – za dosežke na glasbenem področju v letu 2009. Bolj kot področje nagrade je pomembno spremno besedilo ob podelitvi, ki se nedvomno tiče prav Cirkulacije 2:

> Ni naključje, da smo za letošnje nagrajenke in nagrajence izbrali prav te umetnice in umetnike, prav te umetniške izraze. Sodobna umetnost se namreč ne zadržuje v udobni zlati kletki, temveč je hrupna, včasih neprijetna, dostikrat boleče iskrena. Posega na različna področja in povezuje različne discipline. Pojavi se iznenada ali pa nastane kot del dolgotrajnih procesov. A kot nujni imperativ potrebuje svoje lastno avtonomno polje, ki ga kulturne politike v najboljšem primeru spodbujajo, nikakor pa ne omejujejo! Tako naj kritičnost ne bo zgolj beseda brez vsakršnega pomena, temveč naj znova pridobi moč za spreminjanje sveta. Biti kritičen pa pomeni postavljati prepovedana vprašanja in dajati nedovoljene odgovore. (Podpisana Bojana Piškur, predsednica žirije.)

Osnova umetniške pojavne oblike Cirkulacije 2 je bila v tem času že dodobra izoblikovana kot dogodek v prostoru in času. S konceptualnim okvirjem, ki ni omejujoč. Z velikim številom raznolikih sodelujočih in veliko tehnologije – pogosto samonarejene. V pojavnih oblikah so to bili zvočni dogodki in video projekcije – bodisi generirane ali neposredno zajemane in interpretirane. Gibljive strukture so bili mobili, pogosto funkcionalno zvočniki – viri zvoka. Značilno za te stvari je, da so morda v neki začetni fazi še videna kot umetniška dela/stvaritve, sčasoma pa to umetniškost izgubljajo – in morda postajajo stara šara. Zelo podobno velja za dela s programersko osnovo – bodisi video ali avdio. Na neki način antiteza umetniškega dela kot brezčasne stvaritve. Po drugi strani pa morda afirmacija človekovega tekočega vloženega dela v trenutku sestavljanja in sestave umetniškega dogodka, ki je hitro pozabljeno – in usmerjeno na nove podvige. Tudi umetniški objekti se temu prilagodijo – postanejo eksperimentalne začasne tvorbe, ki jih je mogoče nato uporabiti v različnih situacijah, pa tudi sestaviti v nekaj novega. Takšno razgradnjo pojma umetniškega objekta morda omogoči prav neobstoj umetniškega trga za ta tip umetnin: ker ostajajo v svoji zasnovi v prvi vrsti umetniški koncepti, a njihova materializacija ne podlega uveljavljenim estetizacijam, ki bi takemu objektu podelile t. i. umetniškost – in vrednost na umetniškem trgu.

Vsa ta paradoksičnost prispeva k temu, da se ta del umetnosti priključi ostalim sodobnim področjem umetnosti, ki jih morda še najbolj druži pojem tranzitornosti/začasnosti – in neobjektnosti oz. dvomljive objektnosti. A vendar so prav ta polja tisto, kar se imenuje živa umetnost – seveda, če se tej neulovljivosti pridružijo še mehkejši formati javnih dogodkov/njihovih predstavitev. Nepristajanje na uveljavljene formate je prav tako mehčanje sicer zelo trdnih form: gledaliških, plesnih predstav, instalacij, performansov, koncertov – in tudi likovnih razstav. Vprašanje torej ni, kaj so umetniški objekti, ampak kaj je umetniški dogodek. Morda je najbolj očitna dilema pri razumevanju termina umetniški performans, ki ga je dodobra razvodenela tipično gledališka raba te panoge. Prevod besede »performance« je seveda (zgolj) predstava, umetniški performans pa je umetniška oblika, ki je nastala v sedemdesetih letih in je bila bistveno povezana z vsakodnevnimi situacijami, v katerih pa pride do momenta nevsakdanjosti, ki razburka normalnost. Morda ravno vdor realnega? Seveda, če vsakodnevnosti odvzamemo realnost. V gledališko-gibalnem okolju je performer pogosto osamljena figura v izoliranem predstavitvenem prostoru, s steklenimi očmi uprtimi v daljo – ki nikdar ne srečajo oči gledalca. Torej: izolacija in izumetničenost. Na drugi strani pa bi lahko bil umetniški performans ravno tisto, kar je morebitni pomen vdora realnega v trenutno normalno. V galeriji je to drugo kot na cesti. V vsaki situaciji torej drugače. Razmetani kabli in neprečiščeno okolje so že elementi tega. In seveda improvizirana/nejasna časovna dinamika vsakega dogodka.

Seveda pa morajo za ta obrat od trdnih oblik na mehkejše obstajati vsaj razmeroma materializirani spomini – oz. arhivi besedil, fotografij, koncertov in video posnetkov. Takšna multimedialna platforma je seveda svetovni splet/internet, ki je pred dvajsetimi leti še obetal, da so možnosti za samoarhiviranje in samozgodovinjenje povsem odprte[2]. Verjetno smo nekateri preveč verjeli, da je vsaj taka opisna dimenzija umetniškega dela do neke mere brezčasna. Tu verjetno neupravičeno želim trdno točko – spet paradoksalno – na verjetno najmanj materialni osnovi (»virtualni« digitalni svetovni splet), ki se je v praksi že dodobra prekucnil v pretočno platformo »vedno le tega trenutka« (socialna omrežja in e-sporočila) – torej: fragmentiranosti. A vendar nekateri še vztrajamo pri konsistenci.

Krovni koncept projekta (običajno tudi naslov) je bil vedno domišljen, oblikovan s strani sodelujočih in organizatorjev, posamezni dodatki h konceptu so potem samostojni avtorski prispevki, dejanska fizična izvedba je prav tako modularno komplementarna, vendar stoji tudi vsak del posamezno. Na neki način skupaj domišljena idejna platforma, ki razpre možnost za individualne želje/zahteve/samostojne prispevke. V idealnem primeru je vložek sodelujočih približno enak. Hkrati je treba povedati, da takšno modularno platformsko delo ni kolektivno delo. Vložki posameznikov so jasni, tam kjer so hkrati prisotni (recimo v posnetkih) jih je potrebno šteti kot neločljive vložke sodelujočih posameznikov. Najpomembnejši moment pa je vedno skupno načrtovanje idejne platforme/koncepta. Šele to onemogoči morebitne kasnejše apropriacije ali nejasnosti. Apropriacija na prvem mestu pomeni ekskluzivnost do uporabe ideje ali arhivskih artefaktov. Ta pri tem ni na mestu, ampak lahko vsi sodelujoči poljubno uporabijo vse artefakte, vendar pod obvezo poimenskega imenovanja vseh konkretno sodelujočih. Tako je avtorsko umetniško

2 <https://www.cirkulacija2.org>, 14. 7. 2026.

delo (npr. umetniški video) na osnovi zapisov umetniških del (npr. performansov, instalacij) drugih umetnikov lahko problematično. Podobno je tudi, ko se dela umetnikov uporabijo v drugih umetniških pristopih, npr. v predstavah. Le pri jasno solističnih umetniških pristopih posameznika je morda na mestu tudi ekskluzivnost. Bistvo je, da se posnetki in podatki o sodelovanjih čimbolj množijo. Drugi moment pri modularnih sodelovalnih platformah pa je nuja po njihovi odprtosti: v tem primeru prav tako uporabim besedo apropriacija – vendar kot možnost enakovredne vključitve novega posameznika v obstoječo platformo. Ta se vgradi tako, da prevzame pravice in odgovornosti. Znotraj platforme vseeno obstaja meritokratska razdelitev na bolj in manj zaslužne – glede na vložke v delu. Modularna platforma je lahko uspešna le, če pri vseh sodelujočih obstaja njihov interes, ki ni finančni, da se konkretna idejno-materialna platforma sestavi in izvede. Kot rečeno: platforma je vedno le začasni konstrukt. Smisel takšne platforme tudi ni v onemogočanju – ampak v omogočanju. Osnovna platforma lahko proizvede množico manjših platformic, ki so različna enkratna ali večkratna sodelovanja. Platforma na ta način v svoji raznovrstnosti, spremenljivosti in agilni dinamiki živi. Sicer umre.

V letu 2009 smo naredili tudi edini poskus prehoda iz kulturno-umetniškega društva – torej društva umetnikov – v smeri proti nevladni organizaciji (NVO). Pod naslovom Prototip 11 (Stefanova ideja) smo na ECF (European Cultural Fundation) prijavili dveletni program mednarodnega financiranja, kjer smo se povezali s sorodnimi organizacijami v Sloveniji, na Hrvaškem in v Avstriji. Šlo naj bi za prakso definiranja modela/prototipa samoorganizirane, odprtokodne, naredi-sam platforme, antihierarhičnega eksperimenta skupin/skupnosti posameznikov v omenjenih različnih okoljih. Omenjena je bila tudi tehnofilija namesto tehnofobije – in podobni obrati. Praksa bi vsebovala skupinske situacije – delavnice, predstavitve, osebne stike, skupno pripravo potrebnih tehnoloških platform. Obseg umetniških izrazov je bil širok: računalniške umetnosti, programiranje, spletna umetnost, medijska umetnost, radijska umetnost, eseji, kritični diskurz, robotska umetnost, zvočna in video umetnost, performans, glasbena kompozicija, slikarstvo, kiparstvo, keramika – in nujno potrebne socialne aktivnosti. Po vseh potrebnih sestankih, obiskih čez mejo in podpisanih izjavah o sodelovanju je bila naša vloga gladko zavrnjena. Tedaj mi je postala jasna razlika med društvi umetnikov in nevladnimi organizacijami. Prva so amaterska, druga profesionalna. Amaterska na način predanosti osebnim odločitvam in osebnim dogovorom. Profesionalna so podaljški birokracij. Birokrati govorijo isti jezik, umetniki pa drugačnega. Spomnim se, da sem skoraj obupal nad to cinično situacijo. A vendar smo nadaljevali – kot umetniki, ki imajo poslanstvo. Profesionalizacije delovnih mest producentov, kustosov, fund-raiserjev na področju kulture in umetnosti

Plakat za štiriletno serijo *Platforma za totalno umetnost* v letih 2010 do 2013; oblikoval Stefan Doepner; motiv na fotografiji: rotacijski zvočnik S. Doepnerja / Poster for the four-year series *Total Art Platform* 2010 – 2013; designed by Stefan Doepner; in the photo: S. Doepner's rotary speaker, foto / photo: arhiv / archive Cirkulacija 2

so se potem širile povsod okrog nas, jaz osebno pa sem bil vedno bolj prepričan, da je profesionalizacija na področju neodvisnih samoograniziranih praks škodljiva in del procesov »konzumne normalizacije« – vse je eno = vseeno je (če si izposodim izrek rajnkega režiserja Franca Cegnarja).

Platforma za totalno umetnost, moška umetnost, platforma je umetniško delo ...

Vse omenjene krilatice so nastajale v letih 2009 in 2010, prek intenzivnega razpošiljanja e-sporočil na več sto naslovov – tudi medijskim hišam. Pojem »totalnosti« je predlagal Stefan: da dobro opisuje celokupnost umetniškega dogodka, ki mora biti neločljivo povezan v celoto. Nanj se je z dvomom o primernosti uporabe tega termina odzvala Marina Gržinić, ker da ima totalnost negativno konotacijo iz časa nacizma. Kar je seveda res, vendar so besede koncepti, ki jih ne moreš zamrzniti v času. To ni enako sprevračanju pomenov, kot jih tendenciozno uporabljajo politični populisti. Zanimivo: zelo nedavno sem spoznal italijanskega sodobnega umetnika, ki je omenil enako besedno zvezo: totalna umetnost kot hkratno sobivanje poezije, slike, zvoka, plesa – torej umetniški dogodek. Pri Cirkulaciji 2 je to vsebovalo delo pri pripravi dogodka, pri pripravi umetniških del, izvedbi dogodka in kuhanju in prehrani – vse to je umetniško delo. S tem v zvezi so termini: konzumacija/konsumpcija hrane, umetnosti – vseh dobrin. Tu smo se seveda navezali na kulturo neoliberalnega kapitalizma, ki nas naslavlja s konzumenti/potrošniki – ne več z občani. *Platforma za totalno umetnost* je bil naslov štiriletnega projekta, ki ga je v naslednjih letih izvajala Cirkulacija 2 doma in z različnimi gostovanji: galerija Alkatraz Metelkova Ljubljana, gostovanje v okviru tedna *XL eksperiment* Radia Študent v galeriji Kapelica, festival *Sajeta* v Tolminu, na *Paralelnih svetovih* na Metelkovi (Neven Korda), na festivalu *MFRU* v Mariboru, v Zagrebu v prostoru Močvara itn.

Plakat za gostovanje Cirkulacije 2 v Zagrebu leta 2012 v Galeriji Močvara, Pogon Jedinstvo / Poster for the project of the Circulacija 2 in Zagreb in 2012 at the Močvara Gallery, Pogon Jedinstvo, foto / photo: arhiv / archive Cirkulacija 2

Plakat / Poster *Cirkulacija 2 and Friends*; neznani ulični tiskar iz Mumbaija (Indija) / an unknown street printer from Mumbai (India) in / and Mark Dusselier, foto / photo: arhiv / archive Cirkulacija 2

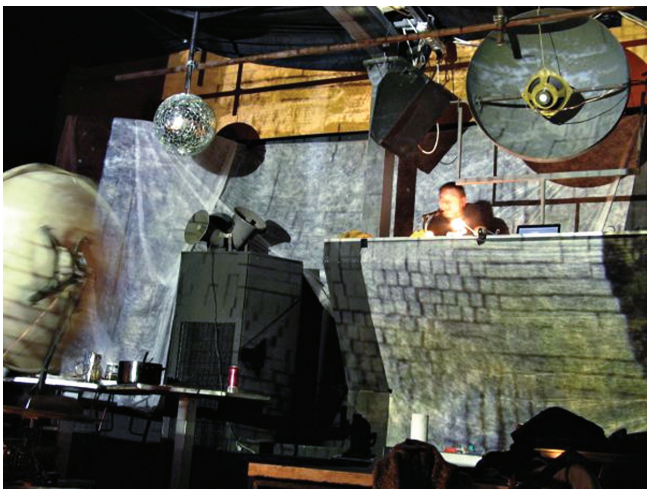
Termin »moška umetnost« je bil navržen kot odgovor na »žensko umetnost«, kot jo je tedaj pri nas lansiral festival *Mesto žensk*. Ta je tedaj v lokalni prostor pripeljal radikalnejše feministične ekskluzivistične težnje po spolni izključenosti. V šaljivem pogovoru je Neven Korda predlagal, da Cirkulacija uvede nasprotni pojem: moško umetnost. Nasprotni pojem je bil tedaj opisan kot: inkluziven/vključujoč. Torej: moška umetnost, za katero se zavzemamo v Cirkulaciji 2, je povezovalna umetnost, ki gradi na enakopravnem sodelovanju avtonomnih subjektov, ki so v svojih socialnih, ekonomskih in estetskih izbirah neodvisni in suvereni. Seveda smo ta domislek takoj lansirali v javnost – in prejeli prav tako javni odgovor lezbične sekcije ŠKUC, da je moška umetnost napadalna pozicija in da se distancirajo. No, zelo hitro se je definicija moške umetnosti precizneje prebrala in se pravilno identificirala kot nenapadalna in zgolj hudomušna. Cirkulacija 2 je vseeno povsem resno nadaljevala svojo usmeritev inkluzivnosti, ki vključuje spol(e) – ne pa tudi mainstreamovske estetike in formate.

Besedno zvezo »platforma je umetniško delo« smo prvič uporabili leta 2010, ko smo v galeriji Alkatraz v Metelkova Mestu izvajali projekt t. i. Razširjene Cirkulacije imenovan *Konkurs = Diskurz*. V prvem tednu smo družno stisnili čas in prostor ter ustvarjali diskurz: Boštjan Leskovšek, Stefan Doepner, Ksenija Čerče, Borut Savski, Reni Hofmueller, Effi Tanner, Neven Korda, Maja Smrekar, Marko Košnik, bridA (Sendi Mango, Tom Kerševan, Jurij Pavlica), Aluviana, Milan Kristl, Bojan Andjelković, ManRa (Matjaž Manček in Rafaella Picollo), Damien Stewart, Kolektiv Federacija / Gregor Kamnikar, Nataša Živković, Jaka Berger in drugi. To niso bile sinhronizirane akcije vseh hkrati, ampak modularna sestavljanka – predvsem na časovni osi. Vsakodnevno od poldneva do polnoči so potekale predstavitve, performansi, projekcije, sodelovanja in priprava performativnih situacij in razstavnih objektov. Teme: participatorni projekti, interaktivni in generativni sistemi, kibernetika in njene izpeljanke, bio-umetnost, bio- diverziteta, analogna/fuzzy logika, nano tehnologija … in umetnost. Mediji: senzorji, fizični vmesniki, instrumenti, programski vmesniki, zvok, glasba, umetnost zvoka, noise, algoritmični zvok, generativni video, videografike, robotika, arduino, doepfer, MIDI, netTV, prenosi na Radio Študent. V veliki meri improvizirane in performativne ter estetsko nedefinirane/neulovljive, tehnično pa pogosto zahtevne, saj je interdisciplinarna/intermedijska platforma vedno multimedijska – pogosto tudi z uporabo spletnega streamanja in celo radijskih prenosov. Takrat smo takšne vseobsežne pristope že imenovali Platforme za totalno umetnost.

V obliki Razširjene Cirkulacije smo gostovali tudi na festivalu *PixxelPoint 2010* v Novi Gorici – v prostoru Mostovna. Sodelujoči: Stefan Doepner, Ksenija Čerče, Boštjan Leskovšek, Dennis Tan (Singapur), Elisa Ulian (Italija), Monika Glahn (Berlin, Nemčija), Borut Savski, Neven Korda, Bojan Andjelković, Petra Kapš, Milan Kristl in Sandi Tasič. V svoji že tretji koncentrirani pojavni obliki se je razširjena platforma iniciative Cirkulacija 2 zopet soočala z razkorakom med trenutkom in konstruiranim časom – naturo in kulturo – med procesom in strukturo; pri tem pa so trdili, da je vsak proces, ki ima za cilj umetniško strukturo – umetniško dejanje. Platforma kot umetniško delo.

Cirkulacija 2 v Rogu leta 2010 / Cirkulacija 2 in Rog in 2010: Milan Kristl, Ksenija Čerče, Boštjan Leskovšek, Stefan Doepner, Borut Savski, foto / photo: arhiv / archive Cirkulacija 2

Bojan Andjelković, performans v prostoru Mostovna v Solkanu / performance in the Mostovna space in Solkan, *Platforma za totalno umetnost* / *Total Art Platform* na festivalu / at the festival *PixxelPoint 2010*, foto / photo: Boštjan Leskovšek

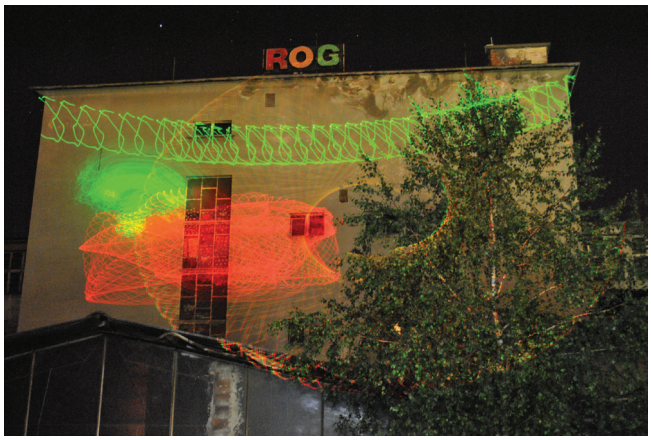
DIY multimedijska platforma v javnem prostoru / DIY multimedia platform in public space, *Mednarodni festival računalniških umetnosti / International Festival of Computer Arts*, 2011, MKC Maribor, foto / photo: Boštjan Leskovšek

Zdi se, da ima umetniško polje to enkratno zmožnost, da vsrkava vse osnovne vrste človeških hotenj – kreativnosti. Torej tistih, ki nimajo drugih agend – prenosov na druga strukturna polja – npr. ekonomije (igra za ekonomski dobiček) ali politike (igra za moč). Raziskovanje učinkovitih drugačnih načinov medčloveškega sobivanja je eno od teh hotenj – na drugem koncu pa seveda slejkoprej tudi kreiranje/harmoniziranje samega sebe in osebne podobe o svetu. Zato tudi cela vrsta novih oblik umetniškega izraza znotraj sodobnoumetniških praks: od aktivizma, odprtokodnih principov, *do-it-yourself* pristopov in drugih načinov neposrednejšega – živega javnega nastopanja. Torej: interaktivnost, ki je razumljena kot medčloveški princip in ne kot tehnološko-umetniški žanr. Metaforika simbolov naj se neposredneje – trdneje pokaže v umetniškem delu/delovanju. Umetniško delo lahko nemara precizneje spregovori skozi umetnika, ki ga je ustvaril. Konec malikovanja, nepotrebnih mistifikacij? Zato tudi odločitev za večdnevno javno dogajanje z velikim številom neposredno prisotnih avtorjev. Socialna struktura je participatorna, nehierarhična in znotraj individualnih izrazov sodelujočih interdisciplinarna, ali kot raje rečemo: antidisciplinarna – torej proti ločevanju v discipline/red. Na vseh področjih uspešno sestavljena platforma postane umetniško delo, kadar vzbudi pri udeležencih pozitivne občutke in pusti pečat.

V letu 2011 smo gostovali na festivalu *MFRU & KIBLIX* v Mariboru – z bazno postajo v prostoru Kulturnega inkubatorja MKC. Znova *Platforma za totalno umetnost* – podnaslov: *Metafore javnega prostora.* Ekipa: Stefan Doepner,

Lars Vaupel (Nemčija), Boštjan Leskovšek, Neven Korda, Borut Savski, Boštjan Čadež, Slavko Glamočanin in Jakob Hariš. Na Stefanovo pobudo smo že malo pred tem zgradili t. i. fizično multimedijsko platformo – koleselj z montiranimi zvočniki, laserji in videoprojektorji. V letu 2012 smo s serijo interdisciplinarnih umetniških večdnevnih dejavnosti gostovali v Zagrebu – v galeriji Močvara, ki je ogromen prostor. S podnaslovom *Noise kot metafora* je združila široko razvejano področje dejavnosti od zvoka do slike – po vertikali pa od različnih idej do različnih materializacij. Materija ima zmožnost samoorganiziranja v vzorce, ki v neki pojavni plasti postanejo oblike – kulturne oblike in kulturni vzorci. Vzorci nas družijo (in ločujejo). Misli potekajo z vzorci/oblikami in komunikacija poteka z vzorci/oblikami. Socialni (družbeni) vzorci so v današnjem času precej enodimenzionalni, zato se z njimi podrobneje ukvarjamo umetniki (smo tedaj zapisali…). Tedanja epizoda je potekala v tesnem sodelovanju z zagrebškimi organizacijami/iniciativami/skupinami (Kontejner, I'MM Media Lab, elektroakustična skupina Azot in posamezniki: Ivan Marušić Klif, Deborah Hustić in drugi). Kustosinja razstave je bila Tereza Teklić. Razširjena Cirkulacija 2 pa je bila: Boštjan Leskovšek, Borut Savski, Stefan Doepner, Lars Vaupel, Jakob Harisch, Boštjan Čadež, Slavko Glamočanin in občasni povabljenci: Neven Korda in 300.000 V.K. (Dejan Knez in Urška Lipovž).

Z današnje perspektive morda lahko trdim, da je funkcijo lokalnega raziskovalnega umetniškega vozlišča tedaj začela prevzemati Cirkulacija 2 (kot omenjeno je bila prej to galerija Kapelica). In to prav prek štiriletne količine raznolikih Razširjenih Cirkulacij in *Platform za totalno umetnost*, ki so se oblikovale do leta 2013. Prav vse ostale lokalne organizacije/producenti so šli po nasprotni poti: v smer vsebinsko-estetske specializacije na ravni diktata javnega (so)financerja – lokalnega, nacionalnega ali evropskega, zagotavljanja delovnih mest/preživetvenih strategij in preoblikovanja v korporativ namesto v kolektiv. Korporativ pomeni predvsem nujo/zahtevo po deljenju opravil na specializirane poklice. Posledica so praviloma povsem običajni mezdni odnosi, uplahovanje samoiniciativnosti in vertikalna hierarhija – ocenjevanje delovnih vložkov na način višine individualnih denarnih prejemkov. Tudi pri t. i. akademsko-anarhističnih modelih ni zelo drugače: volilni stroj onemogoči samoiniciativnost, skupna platforma se spremeni v ideološki vertikalni stroj, ki nadomesti medosebne odnose. Medosebni odnosi namreč vedno upoštevajo posameznikovo zaslužnost/meritarnost. Sicer individualni vložki (v delu) ostajajo neformalni, saj volilni stroj večine zlahka pregazi manjšino – zahtevano je enoumje. Vse skupaj je še bolj primarno/primitivno, če se k tem tvorbam doda še princip družinskega vodenja. V tem primeru je infantilizacija tudi simbolno popolna (»oče, mati«) – kar je v redu, če se npr. proizvaja pekovsko pecivo. Ne pa, če se sokreira javni diskurz – kar sodobna umetnost gotovo je. Verjetno je treba

Projekt *Socius Urbi*, Cirkulacija 2 v okviru festivala *Svetlobna gverila* / *Socius Urbi* project, Circulacija 2 as part of the *Lighting Guerrilla* festival, 2011, foto / photo: Boštjan Leskovšek

verjeti Barbari Borčić, ki mnogo kasneje zapiše, da je Cirkulacija 2 še zadnji preostanek slovenske alternative. Sam bi tu sicer raje uporabil besedo kontrakultura, ki se kaže kot aktiven odnos do prevladujoče kulture, vendar ta beseda pri nas ni udomačena. Verjetno je zato najboljši izraz subkultura, pa tudi neodvisna kultura. Ali pa je verjeti Mikeu Hentzu, verjetno tvorcu besedne zveze »živa umetnost«, da je danes Cirkulacija 2 s tem načinom delovanja v Evropi še edina živa tvorba?

Leta 2013 smo v koprodukciji z Aksiomo v njihovih prostorih v Ljubljani pripravili mini-festival *Zvok organizma – Organizem zvoka* – t. i. serijo procesnih dogodkov v mednarodni zasedbi: Paula Pin (Barcelona, Španija), Chris Galarreta (Peru), Konrad Geca (Krakov/Poljska), Marcus Beuter (Bielefeld, Nemčija), Seppo Grundler (Avstrija), Stefan Doepner (Ljubljana, Bremen), Borut Savski in Boštjan Leskovšek. Za zaključek projekta *Platforma za totalno umetnost* pa smo ob koncu leta 2013 izvedli koncept situacionistične izgradnje malih zvočno-svetlobnih skulptur – skupinskih platform, imenovanih *Tri socialne skulpture* (v projektni sobi SCCA Ljubljana audiovizualna situacija z naslovom *Globoki mračni gozd*, na festivalu *Speculum-Artium-2013* v Delavskem domu Trbovlje in v Makarski na Hrvaškem). Pri teh ekskurzijah smo sodelovali Boštjan Leskovšek, Stefan Doepner, Jakob Hariš in Borut Savski, v Makarski pa še Lina Rica in Boštjan Čadež.

Socialne skulpture so bile zelo metaforične narave in predvsem odprte za aktivno sodelovanje zainteresiranih posameznikov iz vsakokratnega lokalnega okolja. Citat:

> V procesu dogovarjanja in na podlagi na licu mesta dostopnih materialov nastane dokaj poljubna mehanska konstrukcija, na katero so vpeti različni senzorji. Kot polno izdelan senzoriziran objekt pa postane skulptura, ki je toliko bolj abstraktna, kolikor bolj funkcionalna je (parafraza slavne izjave: »Opera je

toliko bolj živa, kolikor bolj mrtva je;« Uroš Grilc, 2013). Omogočiti mora lastno avtonomno delovanje ter tudi človeško intervencijo. V zadnjem primeru to postane instrument. Ideja se naslanja na skulpturo/glasbeni instrument *Hidrogizma* (»stroj na vodo«) iz leta 1978, med njenimi izumitelji pa najdemo zelo različne ustvarjalce: psihologa Janija Osojnika, fotografa Dušana Piriha Hupa, pesnika Iztoka Osojnika in druge.

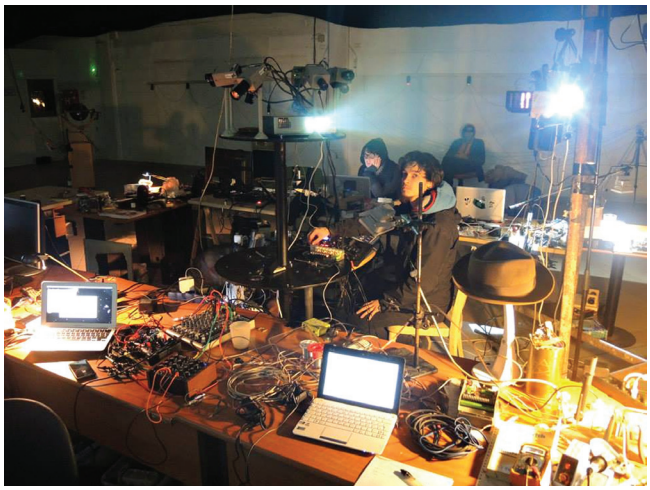
Uroš Grilc je bil s svojimi izjavami vedno zanimiva referenca. Npr.: »Neodvisno kulturo bom naredil zares neodvisno!« Moja percepcija je bila, da s to izjavo cilja na to, da bo z umikom javnih sredstev za neodvisno kulturo ta scena lahko šele zares neodvisna – če se že za tako deklarira. Druga zanimiva besedna zveza, ki se je prav tako tikala Grilca, je bila »kulturna revolucija«. Kar morda pomeni, da morajo umetniki na polja okopavat krompir – kar je simbolika javnega servisa. V enem redkih uporov v času njegovega ministrovanja je bil omenjen pojem »koloradskega hrošča« kot družbenega škodljivca. Seveda se ta pojem ni navezoval na Grilca, ampak na kulturnika/umetnika. Z današnje perspektive se vendarle zdi, da se je Grilc le rad igral s simbolikami izrekov nedavne revolucionarne preteklosti – in da ni jemal svojih javnih funkcij zelo resno.

Jeseni 2013 je prišlo tudi do dejanskega preloma v artistično-aktivistični sceni. Dotlej je članstvo Cirkulacije 2 tvorno sodelovalo pri kolektivnem aparatu »rogovske skupščine«. Treba pa je poudariti, da je bil interes članov Cirkulacije 2 vedno izključno kulturno-umetniško-prostorski – neživljenjske ideje o avtonomnosti, ki so prihajale s strani akademsko-aktivističnega dela rogovske skupščine, smo dokaj uspešno brzdali (npr. ideje o notranji varnostni službi sestavljeni iz nas samih, pa povsem nerealistične ideje o energetski samozadostnosti, itd.). No, leta 2012 je v Mariboru prišlo do t. i. vstajniškega gibanja proti takratnem županu Francu Kanglerju, ki je rezultiralo v njegovem odstopu, kar je očitno povečalo apetite akademsko-aktivistične scene za podobnimi akcijami vsepovsod. To se je pokazalo leta 2013 z vpeljavo notranje varnostne službe rogovske skupščine, ki je odločno pometla s t. i. alkoholiki in džankiji. Hkrati je t. i. Nadstandardni komite Rogovcev oziroma skupina t. i. Socialnih delavk sveta izvedel akcijo odstranitve razstavljenih umetniških del Mojce Pungerčar v galeriji Alkatraz – ker da so bili zlorabljeni slogani t. i. vstajniškega gibanja (npr. »Gotof je« – s sliko bifteka). Poskusi odstranitve umetnikov iz polja socialno-delavskega javnega diskurza so se izvajali že od leta 2008 dalje. Po vročem soočanju mnenj na Radiu Študent in na srečanju nasprotujočih si (javno-službeno-akademsko-aktivistično-artističnih in neodvisno-artističnih) v galeriji Alkatraz ter z napadalnim transparentom pred prostorom Cirkulacije v Rogu je postalo jasno, da je antiglobalistična aktivistično-artistična naveza razpadla. V revolucionarnem jeziku se temu reče notranja diferenciacija, s katero se eliminira notranje dvomljivce, omahljivce – in zagotovi enotno idejno platformo. Torej: nič več dialoga, nič več demokracije – le proizvajanje enotnega ideološkega diskurza, ki še danes odmeva v pogosto omenjeni identiteti »rogovci«.

V izjavi za javnost sem med drugim napisal:

Člani iniciative Cirkulacija 2 (Borut Savski, Stefan Doepner in Boštjan Leskovšek), ki od leta 2007 delujemo v začasnem prostoru v nekdanji tovarni Rog, izražamo popolno nestrinjanje nad zapisanim v sporočilu za javnost omenjene skupine. Ne poznamo nobene identificirane skupine začasnih uporabnikov, ki bi se imenovala Nadstandardni komite Rogovcev. Prav tako nismo predali zastopanja naših stališč nikomur, zato je izjava o odgovornosti za krajo v galeriji Alkatraz, ki da jo prevzemajo Rogovci, popolna izmišljotina in dezinformacija. Ob tem smo tudi izjemno presenečeni nad nekritično objavo nepreverjene in popolnoma anonimne izjave v časniku *Delo*. Verjamemo, da je precej sloganov, ki so bili uporabljeni kot del vstajniškega gibanja po Sloveniji, nastalo v glavah sodelujočih v Socialnem centru, prav tako ne dvomimo, da so uporabniki prostora Socialni center bistveno prispevali k vstajniškemu gibanju, vendar so svoje parole že davno predali v javno rabo in si jih tako ne morejo več prisvajati. Podobno kot si ne morejo prisvajati vstajniškega gibanja. Oboje je prepuščeno vulgarizaciji, tako kot so Kurnikovci že pred časom vulgarizirali intelektualni levičarski diskurz v totalitarni princip: cilj upravičuje sredstva.

Po tem in konkretno leta 2014 je nastopil trenutek izselitve iz Roga in preselitve v prostor nekdanje Tobačne tovarne. Možnost se je najprej pokazala prek Stefana Doepnerja, s katerim sva potem tudi izvedla vse formalnosti. Finančno bi zmogli najem 100 m^2, predstavnica upravnika pa je sama predlagala uporabo še dodatne hale v izmeri 600 m^2, kar je bistveno prispevalo k dodatnemu razmahu Cirkulacije 2. Pridružil se nam je tudi fotograf Miha Koron. Tako kot je bilo že od vsega začetka v navadi, smo oblikovali skupen delavniški prostor in zalogo sicer privatnih orodij, dostopnih vsem sodelujočim ali gostujočim v okviru Cirkulacije 2. Pogoj za uporabo je bila skrb za skupen prostor in tam dostopno privatno lastnino, kar je vključevalo tudi podporo različnim gostujočim projektom. Vse to naj bi potekalo izključno na kolegialni ravni, posameznik pa je lahko takšno sodelovanje tudi zavrnil ali odšel na dopust. To je pomenilo, da mora več posameznikov obvladati celoto opravil, specializacije pa niso zaželene. Seveda so obstajale razlike v spretnostih posameznikov na posameznih področjih, vendar se to ni izkazalo kot bistveno. V takšni konstelaciji, kjer ni tehnikov, ampak zgolj umetniki, se umetniki vedno znajo organizirati v povsem enostaven kolegialni stroj. Po

Boštjan Čadež, Lina Rica, festival *Hrup smo mi: Prostor časa / The Noise is Us: Space Time*, 2014, Cirkulacija 2, Tobačna Ljubljana, foto / photo: Boštjan Leskovšek

Udeleženci / Participants, festival *Hrup smo mi: Prostor časa / The Noise is Us: Space Time*, 2014, Cirkulacija 2, Tobačna Ljubljana, foto / photo: Boštjan Leskovšek

mojem videnju so bili tuji umetniki še najmanj vajeni teh principov skupnega dela, računa pa se na profesionalno storitev – kar je meni nakazalo, da enostavni medčloveški sodelovalni principi po svetu zamirajo. Mi na srečo capljamo zadaj. Podobno opažanje razpada teh principov sem imel ob približno tedanjem obisku avstrijskega Gradca, kjer so večji prostor oblikovali na način malih delovnih prostorov in celic, kjer umetniki ne motijo drug drugega. To je precej tipična praksa vsakega mestnega birokratskega aparata, ki želi, da so prostori del njihove politike omogočanja javnih storitev oz. servis za občane. Slejkoprej takšni prostori postanejo ponudniki zgolj storitev za najmlajše, kar je spet mogoče imenovati kot infantilizacija.

Leta 2014 se je med prvimi predstavil avstralski umetnik Stelarc, s katerim je Stefan sodeloval že desetletje prej. Skupaj sta predstavila prvo različico *Microbota*. Jeseni smo izvedli dvotedenski festival *Hrup smo mi: Prostor časa* s pripisom: zvokarji in vizualisti. Sodelujoči: Borut Kržišnik, Boštjan Čadež, Vlado Repnik, Stefan Doepner, Lina Rica, Dominik Mahnič, Jakob Harisch, Lars Vaupel, Boštjan Leskovšek, Borut Savski, Seppo Gruendler. Festival je v prvem tednu vključeval obdobje priprav. Citat:

> V zaokroženo celoto bomo povezali in nadgradili osnovne principe, ki smo jih razvijali, testirali in udejanjali v zadnjih letih: transdisciplinarnost; procesualnost; interna ter javnosti dostopna produkcija orodij (naprav in instrumentov) in vsebin na licu mesta; uporaba lastne tehnološke infrastrukture (naprave, programi in instrumenti, ki niso kupljeni, ampak samostojno oz. skupinsko razviti); izmenjava znanj in idej, sodelovanje in soustvarjanje; soavtorstvo; samoorganizacija in modularnost pri pripravi dogodkov; sodelovanje z raznolikimi avtorji – ne le z umetniki. Skozi načine delovanja (in ne le na način izbranih tem) udejanjati socialno in politično aktiven odnos do sveta. Skratka: razvijanje prakse in diskurza »najsodobnejše sodobne umetnosti«, ki jo imenujemo »živa umetnost«.

Da ne bo pomote: oznaka »živa umetnost« stilsko nima nič skupnega z »art vital«. *Hrup smo mi* naj bi bil krovni koncept naslednjih štirih let. Seveda gre za navezavo na Jacquesa Attalija in njegovo sociološko metaforo hrupa kot zvoka, ki prihaja »od spodaj« – torej množično in samoiniciativno. Izjava o »najsodobnejši sodobni umetnosti« je tipična cirkulacijska napihnjena besedna zveza, ki relativizira vse bolj akademsko-galerijsko omrtvičeno oznako »sodobna umetnost«.

V letu 2015 smo bili Borut Savski, Stefan Doepner in Boštjan Leskovšek s strani Radia Slovenija povabljeni na zvočenje ob priložnosti mednarodnega glasbeno-zvočnega programa *Art's Birthday Party*, ki je potekal v evropski mreži radijskih postaj (EBU). Naša kolega sta bila takrat še Irena Tomažin in Vid Drašler. V tem letu tudi podpora projektu *RADART #6 :: RADAR RIZOM – Odprte radijske raziskovalne platforme* – ob 46. obletnici Radia Študent.

Drugi letnik festivalske serije *Hrup smo mi – Kulturni vmesniki* je trajal dva tedna. Vmesniki so običajno nekaj taktilnega, kulturni vmesniki pa so besedni ali celo brezbesedni (kako se obnašamo…). Pogosto so samoumevni – o njih ne razmišljamo. Kulturni vmesniki so tudi formati predstavitev. Sodelujoči: Uwe Schüler in Jördis Drawe, Ronald Gonko, Mike Hentz, Ole Wulfers (vsi Nemčija), Doepner (Slovenija, Nemčija), Lina Rica (Hrvaška, Slovenija), Borut Savski, Boštjan Leskovšek, Jakob Hariš, Neven Korda, Dominik Mahnič, Boštjan Čadež. Kasneje še v ločenih dogodkih Arturas Bumšteinas (Litva) in Dušan Zidar. V tem letu smo odprli prostor tudi za sodelovanja z drugimi producenti (Svetlobna gverila, N'toko in Igor Vuk, Ljudmila in Projekt Atol). Tudi predstavitev lastnih razvitih tehnologij v okviru *Music Tech Fest #MTFCentral* v Kosovelovi dvorani

Vlado Repnik Gotvan, Stefan Doepner, *Skoraj tek nazaj / Almost Running Backward*; festival *Hrup smo mi: Prostor časa / The Noise is Us: Space Time*, 2014, Cirkulacija 2, Tobačna Ljubljana, foto / photo: Boštjan Leskovšek

Cankarjevega doma, ki se tičejo novih pristopov k delanju glasbe.

Samocitat iz 2015:

> Cirkulacija 2 je eden redkih slovenskih kolektivov, ki zagotavlja prostor za produkcijo iz lastnih sredstev. To pa pomeni, da lahko še vedno razvijamo produkcijo, ki je neodvisna od trenutnih umetnostno-tržnih in kulturno-političnih razmer. Omenjeni področji sta zadnja štiri leta vedno bolj naklonjeni ljudski umetnosti, oziroma umetnosti, ki se jo zdi primerno predstavljati laični javnosti. To pomeni predvsem vračanje na sliko. To lahko pomeni, da se je čas prekucnil iz hvalospeva novega k cenjenju tradicionalnih, že predhodno kodiranih izraznih oblik. Kar pomeni, da je duh časa ponovno uvel in star. Tak ne producira novega, ampak reproducira staro. To seveda kreira trdno hierarhijo družbenih vlog in stabilizira družbo v nespremenljivo stanje.

V letu 2016 gostovanje Cirkulacije v razširjeni mednarodni obliki na sejmu *ATT/AND* na Reki, Hrvaška in kasneje v Cirkulaciji 2 na Tobačni v Ljubljani kot sejem *Dostop do orodij*. Sodelujoči: Paula Pin (Španija), Dmitri Morozov (Rusija), Radiona (Hrvaška), Nataša Muševič, Robertina Šebjanič, Boštjan Čadež, Dominik Mahnič, Borut Savski (vsi Slovenija), Stefan Doepner (Nemčija/Slovenija). Produkcija: Drugo more (HR), v sodelovanju z ljubljanskim Aksioma in Abandon Normal Devices (UK).

Pri vseh teh gostovanjih je značilno, da sestava Cirkulacije 2 nikoli ni diskvalificirala razstavišč, sodelujočih organizacij in javnih zavodov. Vedno se je dalo sodelovati z vsemi, ki so znali vzpostaviti normalni medčloveško obojestransko zainteresiran odnos pri skupni produkciji – skoraj vedno je šlo za koprodukcije. Tudi predlagani formati javnih dogodkov niso bili problematični. Organizatorji in/ali galerije so jih jemale kot del celovite podobe Cirkulacije 2, ali pa smo se posamezniki prilagodili kontekstu razstave. Prav tako dogodki in razstave v Cirkulaciji 2 niso nujno demontirali predvidenih formatov predstavitev. Tako smo imeli doma povsem ugledne gledališke in koncertne dogodke. Morda je bila edini zahteva, da se ne pristane na principe »bele kocke« ali »črne škatle« – prva kot skrajna čistost galerijskega prostora, druga kot temnina-praznina in izključno fokusiranje na gledališki oder. Nekako v tistem času se je pojavila tudi teza o kablih kot metaforah (med-odnosov; medčloveških in medstrojnih). Posameznik-obiskovalec se po mojem mnenju lahko zlahka posveti bistvu umetniškega dogodka, ne da bi bilo zato treba skrivati (npr.) električne kable.

Bič Savski, del akcij 30-urne klavzure prof. Mikea Hentza z naslovom *Klima: Dekadenca, človek_stroj* / *Whip of Savski*: part of the actions of Prof. Mike Hentz's 30-hour klauzura entitled *Climate: Decadence, Man Machine*, 2016, foto / photo: Boštjan Leskovšek

V tem letu je Cirkulacija 2 prvič prejela programska sredstva Mestne občine Ljubljana in začela novo konceptualno štiriletno serijo na temo *Dekadence časa* (2016–2019). Oddelek za kulturo smo pred tem pogosto spraševali o možnosti uporabe kakšnega praznega prostora, vendar ga v tistem času ni bilo. Ko pa smo sami našli ustrezen prostor, so se na način štiriletne programske podpore pravočasno vključili v omogočanje našega nadaljnjega delovanja – kar traja še dandanes.

Prvi gostujoči umetnik je bil italijanski zvočni umetnik Stefano De Santis – Urkuma s konceptom *Complicity = complexity + simplicity*. »Complicity« je slovensko »soudeležnost, sostorilstvo, sokrivda«. Citat:

> Naj bo, da je enostavnost nevtralen pojem: enostavnost ne kot »manj je več«; preprostost ne kot preprostost duha; razumljivost ne kot inflacija besed; lahkost kot neznosna lahkost bivanja; nič ni enostavno.

Z njim smo sodelovali: Lina Rica, Boštjan Leskovšek, Stefan Doepner in Borut Savski. V nadaljevanju gostujoči Dogodek O 5 in kolegi Borut Kržišnik, Ryuzo Fukuhara ter Simon Svetlik. Sledil je dvotedenski obisk Mikea Hentza z naslovom koncepta *Klima, dekadenca, človek_stroj* – vključno s predavanjem na Akademiji za vizualne umetnosti AVA v Ljubljani. Hentz že pol stoletja razvija in izvaja posebne tehnike skupinskega dela na področju kulture in umetnosti. Zaprte performanse imenuje »klima« (vzdušje, počutje). Trajajo od 24 ur do 2 tednov ter potekajo kot oblika skrbno zasnovane *mise-en-scène* človeških dinamik/performansa. Njegovi pristopi segajo od situacijske in žive umetnosti, performansa, ulične umetnosti, akcionizma, body-arta, gledališkega pristopa vse do interaktivnih medijskih projektov. V okviru Hentzove klavzure smo se lahko prek treh eminentnih gostov seznanili z naslednjimi polji.

Dekadenca je historična kategorija in je lahko oznaka za postopen upad (npr. družbenih) dinamik – po njihovem vrhuncu. Dekadentnost pa pogosto pomeni povsem različne stvari: brezpravnost, zanikanje veljavnih družbenih vrednot, neupoštevanje meril, poljubnost, ekscesnost, hlastanje za užitki, kupovanje užitkov, lepote, popolnosti, luksuz, prestižnost, simboli moči, čaščenje stvari/idolatrija, itd. Prof. dr. Svetlana Slapšak hudomušno povzame z izjavo »ko se v določeni kulturi pojavijo kuharji kot pomemben fenomen v javnem diskurzu, je to znamenje resne dekadence tega naroda«. Izhodiščna misel, da je dekadenca oznaka za družbeni razpad, torej za nekaj vedno negativnega, je dobila tudi nasprotno misel, da je to historična oznaka za umetniško obdobje bohemov konca 19. stoletja, ki so združili eksces in znanje – v neke vrste subkulturo. Prof. dr. Svetlana Slapšak: »Dekadenca je znanje in užitek« *(knowledge and joy)*. Parolo je z veseljem uporabil Stefan Doepner. Na vprašanje Jakoba

Radharani Pernarčič, Srečko Jorš, Neven M. Agalma, *Na stalnem naslovu najinega početja / At the Permanent Address of Our Activity*, 2016
gibalno-zvočni performans / movement-sound performance; Cirkulacija 2, Tobačna Ljubljana, foto / photo: Boštjan Leskovšek

Harischa ali lahko v današnjem času družbenih nepravičnosti upamo na evolucijo na bolje, Svetlana odgovori: »Da, če bo ta evolucija hitra!« – in smo se vsi prisotni zakrohotali. Jasno, evolucija je izjemno počasna.

V polju človeške kulture se vedno dogajajo politike. Politike so do neke mere zamenjale ideologije, pomenijo nekaj zelo podobnega, vendar so kratkoročnejše in bolj poljubne. V zadnjih desetletjih poznamo dva scenarija podnebnih sprememb, ki so jih z veseljem povzemali politiki, saj so svetovni katastrofični scenariji mobilizacijsko zelo dobrodošli. Mag. Mišo Alkalaj v knjigah *Zelene laži* in *Podnebna prevara* zagovarja tezo, da je človeški vpliv na podnebje zanemarljiv in da gre za politiko manipulacij. To je predstavil na predavanju in po njem izrazil mnenje, da smo verjetno vsi družboslovci in ne znamo brati podatkov. Kljub vsemu je potrdil, da njegovo mnenje tudi ni dobrodošlo pri njegovem delodajalcu Institutu Jožef Stefan, saj iz naslova podnebnih sprememb prejemajo mednarodna sredstva. Torej: vstop politik politične korektnosti na naša tla.

Del dekadence se morda kaže tudi v delu kulture, ki se tiče človeškega telesa in postaja vedno bolj del vsakodnevne popularne kulture, ki si ga lahko privoščimo – predrugačenje telesa, sprememba spola – estetska kirurgija. Android (človek stroj). Paradigma etike je tu povsem spremenjena. A to je le začetek. Kaj nas še čaka? Guenther Anders je že v petdesetih letih prejšnjega stoletja izjavil: »Zakaj smo ljudje manj popolni od strojev? Zato ker nismo bili izdelani.« Estetski kirurg dr. Franc Planinšek je prisotnim povsem performativno predstavil svoje videnje lepote, v knjigi *Lepo* pa tudi večkrat omeni stvarnikovo roko. Morda roko lepotnega kirurga? Njegova izjava: »Jaz sem pravi body artist!«

Križani prof. dr. Franc Planinšek po predavanju o lepoti / Prof. Dr. Franc Planinšek crucified after a lecture on beauty, 2016, križ / the cross: Miha Koron,
foto / photo: Boštjan Leskovšek

Naš obisk v Velenju leta 2016 smo imenovali *Robotanika* (ali tudi *Robotanični vrt)*, saj so z nami potovale tudi male naprave – umetne živali in rastline, po domače avtonomni roboti in avtomati.

Robotanični vrt predstavlja avtonomne robotske strukture, ki niso primarno umerjene na človeka – torej niso naši pripomočki ali orodja, pač pa so lahko samosvoja bitja. *Robotanični vrt* je neke vrste kibernetični rajski vrt – potem ko izženemo sodobna Adama in Evo. Sodelovali smo: Dominik Mahnič, Boštjan Čadež, Stefan Doepner in Borut Savski.

V letu 2016 smo gostili *Zasavje Noise Fest*, multimedijsko predstavo v okviru festivala *Exodos*, še en odmev festivala Zasavje Noise Fest, koncert Herman & Savski – *Vračnica in*

bali v produkciji KUD Trivia, *Na stalnem naslovu najinega početja* je bil gibalno-zvočni projekt kolegov Radharani Pernarčič, Srečka Jorša in Nevena M. Agalma. Pa dogodek ob izidu spletne in fizične oblike zvočnega dela *Parallellax* Nine Dragičević, ki je izšel pri založbi Kamizdat. Tega leta je imel veliko samostojno razstavo akademski slikar Dominik Mahnič z naslovom *Kosi 2014–2016*; krajine in video risbe. Način izvedbe razstave je ponovno močno presegel golo slikarsko razstavo. Pri tem je sodeloval tudi Boštjan Čadež, ki je nato zaključil leto z instalacijo *ROJ* – hkrati s projektom *Autobiographical animal* skupine DivinaMimesis (Nika Erjavec, Andrej Koruza, Jan Krmelj, Katja Markič in Gašper Torkar).

V naslednjih letih dinamika dejavnosti ni popuščala, ampak je postopoma naraščala. Prostor v Tobačni tovarni je postajal vedno bolj relevantna točka sodobno-umetniške produkcije. Še naprej smo se izogibali kuratorskega principa in nadaljevali z bolj ali manj samoiniciativnimi, samoorganizacijskimi in sodelovalnimi metodami. Pridružil se nam je italijanski umetnik Alessandro Di Giampietro. Alessandro je kar nekaj časa preživel v New Yorku, pa v Milanu – njegovo polje je bilo široko – prav tako interdisciplinarno: predvsem podoba (obleke, kostumi in njihovi pomeni) – in kaj/kdo sploh smo. Prvi projekt iz 2017 je naslovil *Karkoli mislite, da sem, prav tisto nisem*. To je bila njegova tipična performativno-prostorska instalacija/situacija. Naslednje leto smo postavili kontejner na Špici na Prulah v Ljubljani in ustrezni glasbeni program. Naslov *Alessandro Di Giampietro – Thinga Things – produkcija v javnem prostoru*. Vključevanje popularnih kulturnih elementov je naredilo njegova dela drugačna od cirkulacijskih, vendar še vedno dovolj kompatibilna. Nekajkrat se je pojavil tudi njegov italijanski kolega, kitarist Gino Lucente. Z Alessandrom smo leta 2019 pripravili skupinsko cirkulacijsko razstavo *Kakofonija Kakovizija* v Osmozi Ljubljana. Zadnjič sta se oba pojavila leta 2020 na skupinskem dogodku imenovanem *Assist | Pomagalo – Ikonografija objema*. Stare zgodovinske ikone odražajo trpljenje in dosežke ljudi – povezane s posebnimi pojavi in zgodovinskimi dogodki, razkrivajo notranji svet, čistost in plemenitost uma. V tej dobi družbenega distanciranja kot simbola sodobne ikonografije – z metodo uporabe zlata/pozlate (➜ »Assist«, slov. »Pomagalo«) predstavi toplino objema, ki ga Alessandro di Giampietro podarja človeštvu.

V letu 2017 so s svojimi projekti sodelovali: Luka Prinčič, z gostovanjem C2 v Kinu Šiška, Bogdana Herman in Borut Savski kot v *Vračnica in bali* ter zvočno-vizualna- gibalna predstava *Dogodek O* trojice Simon Svetlik, Ryuzo Fukuhara in Borut Kržišnik. V prostoru C2 pa ne povsem klasični impro koncert dvojice Seppo Gruendler in Josef Klammer z naslovom *Mali pribor | Kleines Besteck*, Alessandro Di Giampietro s postavitvijo/razstavo/predstavo in Jatun Risba, Mamourou Sawou, BALANS, Stefan Doepner, Boštjan Leskovšek, Dominik Mahnič, zvočni dogodek *Z.B.Ø.R.* (Boštjan Perovšek, Marko Košnik, Borut Savski). Tega leta

Dominik Mahnič, cvetlični grafiti na poslopju Cirkulacije 2 / floral graffiti on the Circulacija 2 building, Tobačna Ljubljana, 2017, foto / photo: Boštjan Leskovšek

smo v Tobačni gostili mednarodni dogodek *Mini Maker Faire*, katerega glavni organizator je bil Zavod 404 iz Ljubljane. Kot soorganizatorji so na tem sejmu nastopile številne organizacije, ki se ukvarjajo s tehnično kulturo, izobraževanjem in umetnostjo. Med njimi je tudi Cirkulacija 2. *Mini Maker Faire* je bil sejem/razstava vseh mogočih fuzij znanj in pristopov, ki predstavljajo okostje sodobnega postindustrijskega pristopa k sodobnim tehnologijam. Zato ga lahko opišemo tudi kot urbani rokodelski sejem sodobnih tehnologij. V nadaljevanju smo pripravili festival z naslovom *Robotanika* (s podnaslovom *Geneza*). Razstava/situacija je bila na neki način tudi obeleženje desetletnice delovanja iniciative Cirkulacija 2. Gostili smo izredno zanimive umetnike, katerih specifične estetske pristope smo izpostavili s posebnimi celovečernimi dogodki: Lars Vaupel (Nemčija), Ewa Justka (Poljska), Adam Donovan (Avstralija) in Katrin Hochschuh, Karl Heinz Jeron (Nemčija) ter domači sodelujoči: Boštjan Čadež, Dominik Mahnič, Boštjan Leskovšek, Borut Savski, Stefan Doepner. Pa Derek Holzer z *Vektorsko sintezo – zvok in grafika*, pa ponovno Mike Hentz, pa Tanja Vujinović z video-razstavo *Univerzalni objekti*, pa Gregor Kamnikar akka Nelson Valmor z igro, predstavo, instalacijo, dogajanjem *M* s soigralci: Marjeta Kamnikar, Barbara Novak, Borut Savski, Stefan Doepner, Nelson Valmor in Ksenija Demič. Nato japonski video-zvokar Tatsuru Arai s projektom *Arkhitek-ton* in dvojica Tinitus (Iva Tratnik in Boštjan Leskovšek) – *Ljubezen je hladnejša od smrti* ter *Ponovni vzpon Poljske kraljice* dvojice Bogdana Herman & Borut Savski. V nadaljevanju še: Monika Pocrnjič, *Knjiga oglja* Mihaele Ciuha ter Nelsona Valmorja, samostojna skupinska razstava Petra Raucha v Cirkulaciji 2 in sodelujoči ustvarjalci: Urška Aplinc, Maja Burja, Erik Emeršič, Peter Fettich, Teja Gerkman, Peter Gorenšek, Jure Goršič, Anže Grabeljšek, Jure Grom, Blaž Janežič, Dušan Letnar, Teja Miholič, Tilyen Mucik, Nik Erik Neubauer, Žiga Palčar, Matic Pandel, Simon Podgoršek, Urška Preis, Luka Prijatelj,

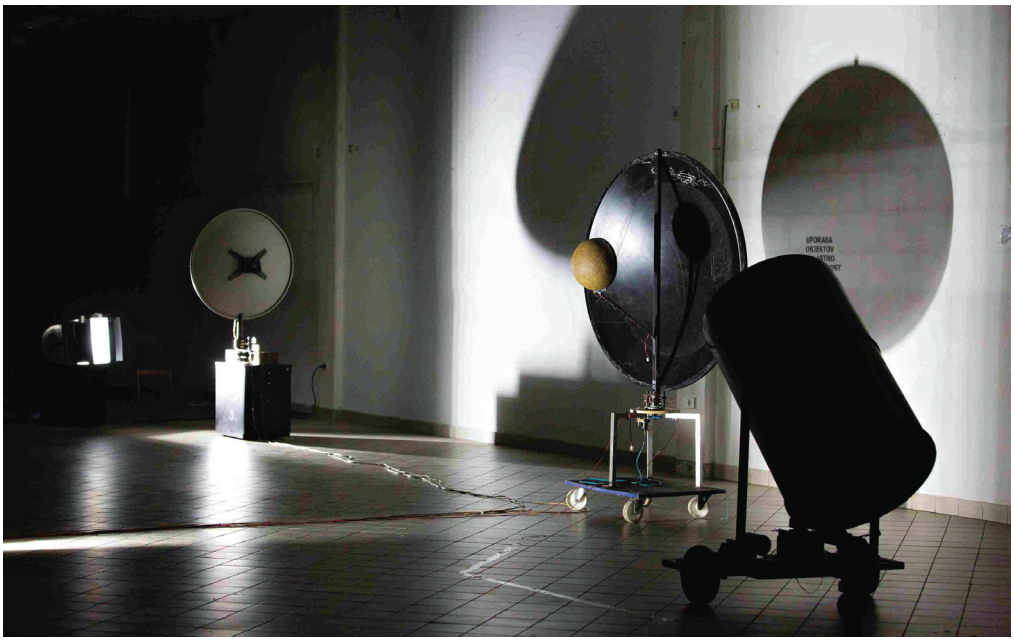
Tanja Vujinović, *Univerzalni objekti / Universal Objects*, 2017, Cirkulacija 2, Tobačna Ljubljana, foto / photo: Tanja Vujinović

Lucija Rosc, Bojan Salaj, Nejc Trampuž. In Dani Bedrač, Dmitry Morozov (Rusija) *::VTOL::*, Klaus Filip (Dunaj, Avstrija) *::optosonics::*. Gostovali na *Mednarodnem festivalu računalniških umetnosti* v Centralni postaji na Koroški 5 v Mariboru: »*lačne nahranili, žejne napojili, pokvečeni plesali, majhni poveličani*« (fizično prisotni: Boštjan Leskovšek, Borut Savski in Stefan Doepner, medijsko prisotna: pacienta Mahnič in Čadež). V Cirkulaciji 2 pa razstava Nez Pez s projektom *Pez Pushing*, Marko Batista s performansom *Uspavanka za Cirkulacijo*, Nina Farič Kikiriki in Boštjan Leskovšek Ror. Borut Savski in Stefan Doepner sta v Trstu v Teatro Miela s svojimi avtorskimi objekti oličila predogled/napoved festivala *Robotics* prihodnje leto v Trstu.

V 2018 je postal zastopnik društva Boštjan Leskovšek, saj je Ministrstvo za kulturo prepovedalo sodelovanje pri projektih za zastopnike društev, verjetno razmišljajoč, da so ti vedno že zaposleni in da si prek projektov le grmadijo dodaten denar. No, v našem primeru to ni bilo tako.

Od tujih kolegov so nas pred tem in pozneje večkrat obiskali Mike Hentz (Nemčija), John Duncan (ZDA), Vida Voyage Vojić (Švedska), Joe Summers (VB) in kasneje Elvin Brandhi. Približno tedaj smo pričeli večletno sodelovanje z režiserjem Vladom R. Gotvanom. Kot iniciativa ali posamezniki pa smo sodelovali na mnogih lokacijah po Sloveniji. V tej zreli fazi smo pripravili vsakoletni seminar o umetni inteligenci za umetnike z mednarodnimi gosti. Približno trideset raznolikih umetniških dogodkov letno – z okoli 100 mednarodnimi sodelujočimi.

Drugi obisk ameriškega očeta »noisea« Johna Duncana je bil v znaku estetike kratkovalovnega radia. Pri tem smo sodelovali Stefan Doepner, Borut Savski, Boštjan Leskovšek, Yelena De Luca Mitrjushkina (Bologna, Italija) in Ivan Pjevcevic (Bologna, Italija). Mlada skupina zvočnih umetnikov, ki smo jih imenovali Nova londonska scena in njihovi sestavni deli Specimens, JC Leisure, Vida Vojić, Joe Summers so postali v naslednjih letih naši pogosti gostje. Finska skupina umetnikov (Antti Ahonen, Otto Urpelainen, Tuomas Häkkinen in Tomi Flink) je pripravila desetdnevno nanizanko s finsko savno, le izbrancem odkritim notranjim krogom vpogleda v sodobno vero v tehnologijo – in razstavo paranormalnih naprav. V nadaljevanju Simon Svetlik in Erik Schou (Urugvaj), pa množica nastopajočih na petletnici oOo, plesalca/gibalca Jana Jevtović in Engin Can (akka Gregor Kamnikar), pa Alessandro Di Giampietro na Špici z deli mednarodnih umetnikov in s sodelujočimi Radharani Pernarčič, Boštjan Leskovšek, Gino Lucente in s koncerti BALANS ter Panna in Alte Lezbiše Kunst. V nadaljevanju se je že pojavila Vida Vojić solo, pa nato Trije zvočni pari (Bogdana Herman & Borut Savski, Iva Tratnik & Boštjan Leskovšek Ror, Elisa Ulian & Havan Hees), pa Neven Korda z zvočno-vizualnim performansom/instalacijo *Daj mi mir!* Nato gostujoča friformA\V in elektroakustična improvizacija in video v živo: Lina Rica (HR), Bálint Bolcsó (HU) in Samo Kutin. Zavod Atol je bil producent instalacije Anžeta Severja, KUD Trivia je pripravil zaključno razstavo ustvarjalk in ustvarjalcev različnih področij in generacij,

Vlado Repnik, *Med, cimet, rozine in čas, robotska fuga za živo umetnost* / *Honey, Cinnamon, Raisins and Time, Robotic Fugue for Live Art*, 2018, objekti na sliki / objects in the picture: Stefan Doepner, Cirkulacija 2, Tobačna Ljubljana, foto / photo: Nada Žgank

Luknja Koelse: Sublimacija znoja / *A Pit of Koelse: Sublimation of Perspiration*, 2018, razstava paranormalnih naprav / exhibition of paranormal devices, Circulacija 2, Tobačna Ljubljana, foto / photo: Boštjan Leskovšek

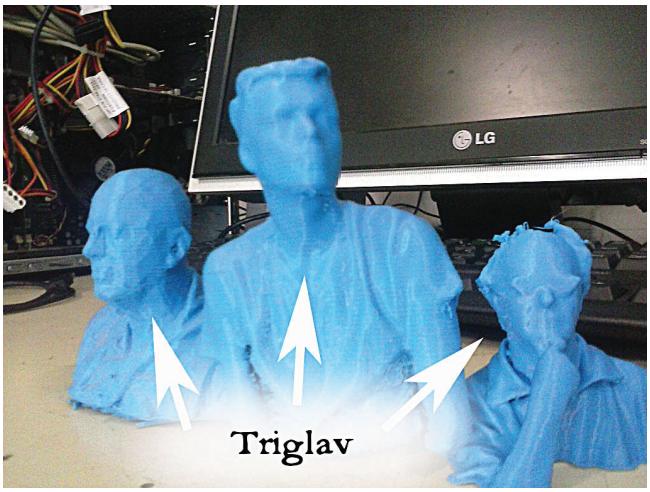
ki so sodelovali v projektu usposabljanja za delo v kulturi pod mentorstvom Mojce Pungerčar. Kot del mednarodnega festivala *Lutke 2018* je Vlado Repnik pripravil predstavo *Med, cimet, rozine in čas* – robotsko fugo (Stefan Doepner, Marieke Sophie Werner, Borut Savski in Vlado R. Gotvan) s petimi ponovitvami. V nadaljevanju pa obisk trojice Cirkulacije 2 (Boštjan Leskovšek, Borut Savski in Stefan Doepner) v Helsinkih na Finskem.

Z obiska na Finskem sem imel mešane občutke. Takole sem opisal obisk:

> Člani Cirkulacije 2 (Borut Savski, Stefan Doepner, Boštjan Leskovšek) so predstavili svoj nabor naprav in objektov. S svojo pojavnostjo (v nekdanjem domu za ostarele občane?) so se simbolno vmestili v »post-« trenutek, ki smo ga na kempu očitno obhajali. Kaj sploh je post-mejkersko? Oznaka prihaja s strani gostitelja Koelse, ki je finska skupina za eksperimentalno elektroniko. Definicija je stvar debate. Ne tiče se le estetike (estetike bivanja/lifestyle-a?), ampak tudi sociologije prekarne ekonomije: čemu služi v post-post-industrijskem svetu delo – pogosto brez plačila, brez naročnika? A zanimivo: ne brez veselja! (Kje se konča »life« in začne »lifestyle«/hipsterstvo? Kaj sploh je »lifestyle«? Lifestyle je marketinški termin/ekonomska kategorija, ki je z nami že desetletja, in pomeni predvidljivo zadovoljevanje potreb nišnih skupin konzumentov. Razširitev uniformne ponudbe visokorazvite industrijske proizvodnje in tržne ekonomije petdesetih in šestdesetih let 20. stoletja na večje število konzumentov. Potrebujete roza avto? Počitnice sredi zime? Ni problema, le stalo bo malo več. Niste zadovoljni s svojim lifestylom? Pa ga spremenite. Na voljo imamo vsakodnevno popoldansko jogo – v skrajnem primeru lahko poskusite tudi veganstvo. Kriv nos, gube? Wanna feel a little bit adventourous? Have a tattoo!). (Borut Savski).

V letu 2018 smo pripravili prvi simpozij *Umetnost umetne inteligence: Simpozij na presečišču umetnosti, znanosti, tehnologije in filozofije* – in prigodno razstavo *Roboti risarji*. Sodelovali so: Boštjan Čadež, Dominik Mahnič, Stefan Doepner, Lars Vaupel, Borut Savski, dr. Damjan Bojadžiev (IJS) in dr. Simon Dobrišek (FE). Prigodni odlomek:

> Tehnofilija in tehnofobija: intermedijska umetnost in s tem povezane dejavnosti, ki vključujejo uporabo sodobnih tehnologij, se zadnje čase dokaj nejasno izražajo o pomenu uporabljenih tehnologij. Te so v zadnjih letih vedno bolj nereflektirano vsiljene na tržišča. Etična vprašanja, ki so bila še nedavno del znanosti, so v prevladi tehnologije nad znanostjo postala drugotnega pomena. Vprašanj se javno ne postavlja več, kritični diskurz pa tako povsem umanjka. Intermedijski umetnik nejasno čuti, da uporablja le še drobtinice z mize dobrot, ki jih nudi tehnologija. Najnovejša tehnologija je gotovo umetna inteligenca naprav, ki so že nekaj časa dejavne tako v digitalnem kot tudi fizičnem prostoru. Tehnologija je prek ekonomije prisotna vsepovsod – in to skoraj v istem trenutku, ko je bila razvita. Vmesnega časa za razmislek ni več. Nekdaj je bil to čas umetniškega diskurza, ki je bil pogosto tudi etičen. Verjetno je čas za razmislek le še po tem, ko ekonomija neko tehnologijo zavrže. Strokovni izraz za to je medijska arheologija. Po drugi strani je vendarle jasno, da je bliskovit razvoj tehnologij nekaj dragocenega, enkratnega v človeški zgodovini. Fascinacije so pomembne. Nudijo možnost za ponovni razmislek o temeljnih vprašanjih. Morda se je treba najprej ponovno naučiti prav fascinacije/čudenja. Intermedijski umetnik mora biti več od zgolj uporabnika tehnologij široke potrošnje. Ustvariti mora večslojni odnos do pojavnih oblik sedanjosti – in imeti hkrati pogled uprt v prihodnost in preteklost.

Cirkulacija 2, 3D print Triglav: parafraza / a paraphrase, 2018, Leskovšek+Doepner+Savski, foto / photo: Borut Savski

Konec leta 2018 smo Stefan Doepner, Borut Savski in Dominik Mahnič gostovali na velikem mednarodnem festivalu *Umetnosti in robotike (Festival of Art and Robotics)* v starem pristanišču v Trstu. Stefan Doepner in Borut Savski sva v sklopu festivala *PixxelPoint* izvedla še delavnico izdelave enostrunskih kitar z naslovom *Bodi Jimmy tudi ti*. Za konec leta pa še dogodek/performans *-O-* vizualnega umetnika Simona Svetlika z dvema Japoncem – virtuoz plesa in giba Ryuzo Fukuhara in vrhunski glasbenik Takatsuna Mukai.

V letu 2019 smo v Osmo/zi, Ljudmili & Atolu pripravili skupinsko instalacijo na meji med zvokom in svetlobo *Cirkulacija 2: Kakofonija Kakovizija*. In dva javna dogodka: otvoritveni (»apolinično«) in zatvoritveni (»dionizično«). Sodelujoči kvartet: Alessandro Di Giampietro, Stefan Doepner, Boštjan Leskovšek in Borut Savski. Poetski opis (sedem let pred letom Srečka Kosovela …):

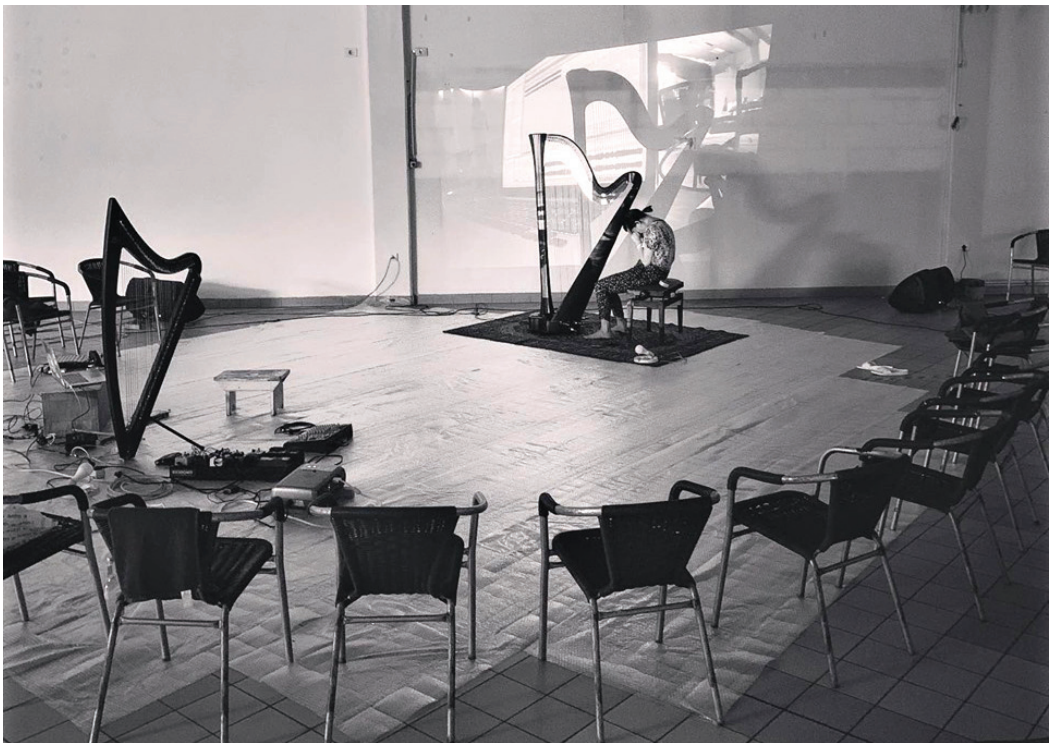
> Gori je doli, doli je gori, levo je desno, desno je levo, znotraj je zunaj, zunaj je znotraj … so enačbe, ki so v človeški govorici popolna nasprotja – protislovja. Morda kažejo na sodobne nedefiniranosti – vseenosti, hibridne realnosti. Nekdanje trdne konstelacije, ki so

Cirkulacija 2, *Kakofonija Kakovizija / Cacophony Cacovision*, 2019, Osmo/za Ljubljana, Projekt Atol, foto / photo: Katja Goljat

govorile resnice, so zgorele same v sebi – energetsko in interpretativno implodirale. Išče se novih trdnosti. Dotlej vlada breztežnosti prostor – prostor brez teže, vsebine brez teže – v svojih skrajno relativiziranih in omejenih koordinatah veljavnosti. In vendar je morda ravno tako poljuben prostor živ prostor – osvobojen bremen ideologij in enoznačnosti. Mračen temen gozd, kjer so že sence čudno nevarne. (Borut Savski)

Tudi tega leta smo, kot vsako leto dotlej in potlej, sodelovali pri Odprti radijski platformi *RADART* Radia Študent, ki v nekaj dneh vedno združi kopico umetnikov in nekdanjih sodelavcev Radia Študent. Na enomesečni rezidenčni obisk je prišel Joe Summers, ki je tedaj pripravil tri dogodke: *Tristo tisoč duš* na ljubljanskem Gradu (Joe Vaughan in Joe Summers), glasbena spremljava filma *Konec Anglije (The Last Of England,* rež. Derek Jarman, izvajalci: Joe Summers, Tom Summers & Rosa Irwin-Clark), za konec pa je povabil maroško umetnico in raziskovalko zvoka Sukitoo O Namau. Italijanski glasbenik in umetnik Gino Lucente je na podoben način pripravil tri sodelovalne situacije (duet PonTon iz Beograda, Marko Batista in Gino Lucente) in sodelovanje z vokalno skupino Za srce mo (Valentina Praprotnik, Mateja Mavri, Simona Tomažič in Zvonka T Simčič). Pa nato predstava *Razgaljeno* avtoric Urške Preis in Kaje Janjić in nato zvočno/plesni/gibalni dogodek z instrumenti, mehanizmi/roboti in ljudmi *Rhizomas* (Ryuzo Fukuhara, Tracy Lisk in Stefan Doepner). V goste je prišla tudi nizozemsko-nemška umetnica Cecile Noldus in na okostju cirkulacijskih mehanizmov sestavila antropomorfne (in drugačne: biomorfne …) organe/organizme. Rezultat je bila celovita situacija – hkrati instalacija in performans. Sodelovali smo Stefan Doepner, Boštjan Leskovšek in Borut Savski. Pa potem spet obisk in avtorski recital/glasbeni večer/mešanica poezije, zvoka in govorjene besede Vide Vojić z naslovom *Sen novih zgodb*. Pa skupni projekt Stefana Doepnerja in Joeja Summersa *Drevesna harfa*, pa nato FriFormAV z Rdečo raketo (Maja Osojnik, Matija Schellander in Patrick K.-H.), pa IvANKe (Iva Tratnik, Andreja Džakušič in Keiko Miyazaki) s performansom *Otsukisama*, ki je poklon najbolj specifičnemu organu na ženskem telesu, ekspresivna igra svetlobnih in zvočnih učinkov, telesnih premikov in obraznih grimas, manifestacija strašljivega, čudnega, ugodja in praznovanja. Pa nato mala kiparska razstava akademskega slikarja Dominika Mahniča *1/200 Mini mundus Forma viva*, Študentsko naselje Rožna dolina. Sledila je postavitev/eksperimentalni performans *Lab Irint*, v katerem Nelson Valmor, Urban Kmet, Stefan Doepner, Borut Savski, Barbara Novak na preizkus postavimo gibalne, zvočne, vizualne in druge umetniške enačbe po umetniški teoriji in igri, ki sliši na ime B-stran. Gostujoča produkcija zavoda Aksioma predstavi našega Boštjana Čadeža z *Gospodom Procesorjem*, ki je dvokolesni robot, ki se naključno premika po galeriji. Za odkrivanje ovir in ljudi uporablja svoje senzorje in kamero. Do tuje lastnine nima nobenega spoštovanja in namerno riše grafite na stene.

Urška Preis, Kaja Janjić, *Razgaljeno* / *Bare*, 2019, Cirkulacija 2, Tobačna Ljubljana, foto / photo: Hanna Jüta Kozar

Tega leta smo pripravili tudi nadaljevanje simpozija, v goste pa je prišel poljski matematik, skladatelj in umetnik Robert B. Lisek. S predstavitvami in objekti smo sodelovali Boštjan Leskovšek, Borut Savski, Boštjan Čadež, Stefan Doepner in Robert B. Lisek. Dognanje: AI je danes zelo zamejen tehnično-izobraževalni izraz, ki rešuje konkretne probleme. Najbolj izrazita je razlika med zahtevo po »pravilnosti« in enoznačnosti rezultata (interpolacija), ki ga trg in industrija terjata od AI algoritmov, in na drugi strani željami nepragmatikov – umetnikov, da so rezultati večznačni (ekstrapolacija).

Od leta 2019 do 2022 smo obilno sodelovali z raznoliko skupino mladih glasbenikov z njihovimi skupinskimi platformami imenovanimi Mladi raziskovalci, abeceda, Studio 8.1 in podobno. Uvedel jih je tolkalec Dre Hočevar. Dokaj hitro je postalo jasno, da vnašajo neko svojo hierarhično obnašanje, da se predvsem učijo privzemanja vlog: zdaj skladatelja, zdaj producenta, zdaj izvajalca – kar so vse zelo klasične hierarhične vloge. Vdor neokonzervativizma ali pa vdor neoklasicizma – prek prostorov neodvisne kulture? Njihova estetika je bila sicer v primeru nastopov v Cirkulaciji 2 vseeno dovolj sodobna, da je upravičevala našo podporo. Na osebni ravni tudi ni bilo kaj dosti pomislekov, saj so bili dovolj samomotivirani, da so vzdrževali živo dinamiko. Edini pomislek, ki sem ga ves čas imel, pa je bil, da bodo med njimi umetniki le tisti, ki se bodo izmuznili vplivu njihovega simbolnega očeta – in proizvedli lastni avtorski jezik. Kajti glasbeniki v mojih očeh še niso umetniki – so izvajalci. Umetniška interpretacija je (zame) nič. To velja (zame) tudi na splošno: obstoječe stilsko-estetske izbire so ideološke izbire. Prek njih se je dokaj zlahka pozicionirati npr. znotraj nacionalne kulture, kar pomeni simbolno in finančno gotovost. Drugačne izbire pogosto pomenijo prekarnost in negotovost, vendar tudi umetniško svobodo. V resnici pa tu morda za posameznika sploh ni izbire: ene odnese v eno smer, druge v nasprotno.

Konec leta 2019 se je zgodilo neogibno, kar se tiče začasnosti in prekarnosti – upravniki so prostore na Tobačni prodali, novi lastnik pa je predvidljivo zahteval previsoko ceno. Prostore smo izpraznili in zapustili, kot zanimivost pa še to: prostori so potem naslednja štiri leta prazni samevali. Na srečo so pomoč pri iskanju novega prostora ponudili na Mestni občini, kar se je potem tudi udejanjilo v novem prostoru Cirkulacije 2 v podhodu Ajdovščina v centru Ljubljane. Že sredi leta smo lahko začeli s programom. Citat iz tistega časa:

> Estetsko program Cirkulacije ostaja tudi nadalje umetniško raziskujoč, v svojih abstraktnih transdisciplinarnostih in antiformatstvu – in celo antiesteticizmu – je na neki način gotovo elitističen, po drugi strani pa prav zaradi zanikanja obstoječih formatov verjetno tudi lažje dostopen »neformatiranemu« gledalcu(/ki).

In naprej:

> Velika večina projektov sodi v polje intermedijske umetnosti, skoraj vsi presegajo klasične razmejitve

Robert Lisek, performans v okviru simpozija *UI za umetnike* / performance as part of the *AI for Artists* symposium; 2019, Cirkulacija 2, Tobačna Ljubljana, foto / photo: Boštjan Leskovšek

Mike Hentz *et al.*, mini festival *Krog* / *Circle*, 2021, Cirkulacija 2, Podhod Ajdovščina, Ljubljana, foto / photo: Boštjan Leskovšek

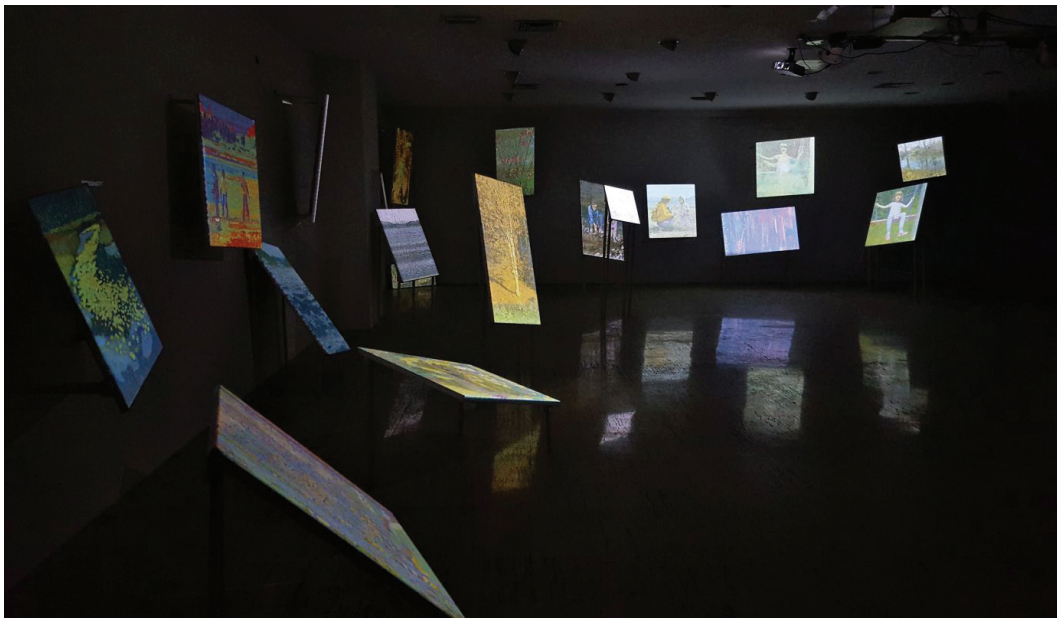
umetniških disciplin in so zastavljeni raziskovalno. Večina je dovolj družbeno angažiranih, da jim je zlahka najti mesto pod simbolnim dežnikom *Stroja za izboljšanje sveta*.

V letu 2020 so se v program bolj aktivno začeli vključevati razmeroma mlajši umetniki: Francisco Tomsich, Tatiana Kocmur, Liza Šimenc, Marko Batista, Sašo Puckovski, mladi glasbeniki imenovani Studio 8.1, Freya Edmondes akka Elvin Brandhi, mlada umetniška skupina Kvadratni meter, Tjaž Juvan. Seveda, tudi srednja generacija: Radharani Pernarčič, Dominik Mahnič, Barbara Kapelj in drugi. Občasno pa tudi nekaj starejši ali celo najstarejši umetniki: Vlado Repnik, Peter Braatz, Aleksander Pečnik, Neven Korda, Robert Lisek, Tomaž Kolarič, John Duncan, Mike Hentz in Emil Memon. Pogosto tudi mešano. Nov štiriletni krovni koncept smo poimenovali *Stroj za izboljšanje sveta*, kar je bil Stefanov domislek, saj se originalni koncept imenovan »*Weltverbeserungsmaschine*« nanaša na čas, ko je bil izraz stroj še mlad in je imel metaforične razsežnosti – nekako na 17. stoletje in nemško okolje, ko so t. i. razsvetljeni vladarji ugotovili, da morajo države delovati kot dobro naoljeni stroji. Osnovni koncept smo seveda razširili na probleme našega časa. V praksi je bila to štiriletna serija performativnih dogodkov, pri katerih smo sodelovali Stefan Doepner, Ryuzo Fukuhara, Borut Savski, Boštjan Leskovšek, Iva Tratnik, Milan Kristl, Freya Edmondes in Tatiana Kocmur.

Citat iz konca 2020:

Svetovna kriza zaradi virusa covid-19 v začetku 2020, ki tudi v tem trenutku tako odločilno določa svetovni utrip, se neposredno dotika družbe/države kot »Stroja«. Ukrepi in restrikcije, ideologije infantilizacije družb na način varovanja prebivalstva za vsako ceno, varovanje zdravstvenega in gospodarskega sistema pred polomom – in podobno, vnašajo veliko nevarnost regresije delovanja Stroja moderne države na čas pred humanizmom in demokracijami. Internacionalnost barvitih družb je pod udarom črno-belih vizij: nacionalnih in drugače monokulturnih. Vloga vseh samostojno mislečih posameznikov – in še posebej umetnikov – v takšnem trenutku je, da se zoperstavijo takšnim regresijam in poskusom redukcije raznolikosti družb zgolj na funkcionalno identificirane/»potrebne« segmente družb. Ne delamo si iluzij, da realizacija takšnih scenarijev v danem trenutku ni nemogoča. Cirkulacija se monokulturni miselnosti zoperstavlja s kulturno raznolikim programom, ki poka po šivih (➜ hiperprodukcija). Na ta način se ogibamo želji po »zakrčenosti« urbane kulture v enostavne ideološke okvirje. V dani nepredvidljivi situaciji v praksi uporabljamo taktične pristope, kar pomeni veliko število umetniških produkcijskih skupin, ki se pojavljajo prek leta večkrat – in v različnih oblikah: kot »odprti kanali«. So samostojne, samomotivirane in estetsko raznolike. Cirkulacija 2 strateško nudi stabilno prostorsko-tehnično platformo prav za samostojno rast/razvoj takšnih umetniško-produkcijskih enot.

Ta udarni nagovor je seveda odgovor na nesorazmerno hude restriktivne ukrepe, ki so se kar od nekod pojavili in bili prebivalstvu dobesedno postavljeni pod nos. Hkrati v nagovoru omenjam pojem hiperprodukcije, ki je sicer v akademsko- umetniških krogih zelo negativen pojem, češ da gre za kvantiteto na račun kvalitete – tu pa ga izpostavljam kot nasprotje nacionalni monokulturi, ki jo razumem kot vzporedje restrikcijam in represiji – levi ali desni. Ob pomanjkanju vladnega zaupanja v zrelost in presojo slovenskega naroda je oblast 20. oktobra 2020 uvedla policijsko uro, da bi z represivnimi metodami omejila širjenje virusa covid-19, kljub uspešnemu spopadu s pandemijo v prvem

Dominik Mahnič, *Prezenca in e-senca* / *Presence and E-Sense*, 2022, samostojna razstava / solo exhibition, Cirkulacija 2, Podhod Ajdovščina, Ljubljana, foto / photo: Dominik Mahnič

valu brez policijske ure. Konec leta 2020 se je v Cirkulaciji pojavil umetnik, znan kot NAME: z idejo o števcu kot reakcijo na vladne ukrepe. S skupnimi močmi smo to naredili in tako ga je umetnik 31. 12. 2020 postavil kot intervencijo v javni prostor z naslovom *Policijska ura*. Digitalna ura formata 1,5 × 5,8 m je bila umeščena na Fotopubovem projektnem prostoru. Ura je državljanom odštevala 15 ur svobode gibanja od 6. ure do 21. ure. Ob 21:00 se ura ustavi in kaže 00:00:00 v času prepovedi gibanja. Ura bo v opomin na represijo odštevala, dokler vlada policijske ure ne ukine. Umetnik se je v nadaljevanju leta priključil Cirkulaciji 2.

V letu 2021 smo prvič uvedli pomladansko razstavno situacijo, ki je imela predvsem opraviti s temperaturnimi razmerami, ki tedaj še ne dovoljujejo živih nastopov. Prva je bila Radharani Pernarčič, ki je pred tem že nekajkrat sodelovala s Cirkulacijo 2. Njena interdisciplinarna inštalacija je bila nadgradnja prvotne razstave *Izumije in pra-skice Castra Fik Arke* (Layerjeva hiša, Kranj, 2020) – tokrat v sodelovanju z avtorji Cirkulacije 2. Svojevrsten kozmos in »časovni stroj«, ki ga tvorijo skulpture, risbe, skice, izračuni, fotografije, besedila itd., dobi novo dimenzijo in motor z multimedijskimi napravami in pristopi. Radharani Pernarčič avtorstvo predaja (priznava) Castru Fik Arki, ambicioznemu geniju, ki izumlja nenavadne naprave in opravlja temeljite raziskave na področjih antropologije, paleontologije, astrofizike, biologije, arheologije, umetnosti itd. Zelo kvalitetno in nam konceptualno izjemno ustrezno je bilo gostovanje celjske interdisciplinarne impro zasedbe v sestavi: Iva Tratnik, Andreja Džakušič, Keiko Miyazaki, Estela Žutić, Simon Macuh, Dalibor Bori Zupančič in Amper-o-mat. Razširjena zasedba je v našem okolju/novih okoliščinah prilagodila leto dni staro predstavo/instalacijo *Zeleni zvoki*, ki so jo imeli v Špitalski kapeli v Celju – tokrat s projektnim imenom *Umoblodnica*.

Simbolno je petnajsto obletnico Cirkulacije 2 v letu 2021 obeležil Mike Hentz s svojim konceptualnim domislekom izpred več desetletij ➜ tableau-vivant (➜ živa slika) – dinamična skupinska koreografija raznolikih oblik krožnosti. Naslov njegovega projekta: *KROG*. Živa slika ni toliko predstava, kot je postava/sestava sodelujočih na način vzajemnih kombinacij in rekombinacij (➜ komunikacij), kar se sestavi v dinamično živo sliko – v celotnem spektru posameznosti/individualnosti sodelujočih. Interdisciplinarnost postave se torej sestavi v intermedijski ognjemet proslavljanja visokega jubileja! Sodelujoči: Eva Zibler, Iva Tratnik, Majda Gregorič, Tatiana Kocmur, Liza Šimenc, Mojca Sovdat, Sanja Simić, Oton Korošec, Andrej Fon, Mike Hentz, Tjaž Juvan, Simon Macuh, Borut Savski, Boštjan Leskovšek, Stefan Doepner, Andreas Leo Findeisen, Dominik Mahnič in NAME.

V sodelovanju z Mestom žensk je Barbara Kapelj pripravila instalacijo *Lastne sobe* – ob tehnični pomoči C2. Z metaforo lastne sobe je Virginia Woolf označila čas, ki ga ženska nameni sebi, ne drugim. Kako si predstavljajo idealno lastno sobo? Pripovedovale so: Lea Aymard, Eva D. Bahovec, Ivana Djilas, Alenka Kreč Bricel, Ema Kugler, Tamara Lašič Jurković, Urša Menart, Suzana Tratnik in Metka Zupanič.

Sredi 2021 smo mednarodne sile Razširjene Cirkulacije 2 z najnovejšo različico *Stroja za izboljšanje sveta* nastopili v Špitalski kapeli v Celju. Sodelujoči: Ryuzo Fukuhara (gib, glas), Elvin Brandhi (glas, zvok), Iva Tratnik (glas, zvok, gib), Stefan Doepner (mehanizmi, zvok, glas), Borut Savski (projekcija, zvok, glas). Podnaslov: *Fragmenti stroja.* Pojavna oblika gostovanja *Stroja* je celovit intermedijski

Osnovni delci Cirkulacije 2 / *Elementary Particles of Cirkulacija 2*, skladišče Libertas / Libertas warehouse, festival *IZIS 11*, Koper, 2023, foto / photo: Borut Savski

dogodek – celovečerna večurna situacija, ki premeša oder in občinstvo, na videz deluje kot instalacija v prostoru in kot performativno okolje, kjer se sestavijo gib, zvok, projekcije, kibernetski mehanizmi (mehanični in računalniški) v intenzivno sodobno-umetniško godljo. Povedne oblike so abstraktne, vendar neposredno zajemajo iz prispodob, ki se nanašajo na pomen *Stroja za izboljšanje sveta*. Ker razumemo *Stroj za izboljšanje sveta* kot razvojne točke razvoja družbenega sistema, se kot ideološka kandidatka javlja Ekologija. Predvsem kot Politična ekologija. Taista z njenimi katastrofičnimi scenariji o klimatskih spremembah, ki se tako vsiljuje kot sploh edini imperativ – vse drugo je šala. Tudi humanizem in demokracija. Torej: regresija Stroja.

V tem letu smo sodelovali še z naslednjimi umetniki in skupinami: Ida Hiršenfelder – beepblip, Tisa Neža Herlec in Mojca Zupančič, Lina Rica in glasbena skupina Marta Fakuch, Emil Memon, mladi glasbeniki Studio 8.1, s KUD Obrat in projektom Onkraj 10 let, Stefan Doepner, Ronald Gonko, Joe Summers, *Diorama*: vizualni dialog Tatiane K. in Giampaola P., Lenart De Bock in Mladi Raziskovalci IV, Tjaž Juvan, *Asinhronost*: Tatiana Kocmur in Borut Savski, Tao G. Vrhovec Sambolec, John Duncan, *FriFormA\V*: LĪMEN in Tilen Lebar, *Festival Re_humanizacija!*, Elvin Brandhi akka Freya Edmondes, *Peter & Alexander*: Peter Braatz in Aleksander Pečnik, Rdeče zore: *Ingver in Gverilki* – ter Kvadratni meter: *RENT + COSTS*.

V letu 2022 je imel veliko samostojno razstavo akademski slikar Dominik Mahnič – z naslovom *Prezenca in e-senca*. Razstavljal je t. i. čopičografije na platnih velikega formata, ki so nastala med drugim in petim valom (kovida). Čopičografije so rezultat dolgoletnega raziskovanja in razvoja tako programske kot strojne opreme za realizacijo likovnih del. Slike na razstavi so bile postavljene na poseben način – v t. i. imaginarnem prostoru. To pomeni, da so bile zasukane izven absolutne horizontalne in vertikalne ravnine. S tem vsaka slika zaseda svojo prostorsko ravnino, kar omogoča gledalcu pristnejše izhodišče za doživetje podobe.

V 2022 smo pripravili skupinsko razstavo z naslovom *Skupni imenovalec* s sodelujočimi: Cirkulacija 2, Ksenija Čerče, Dejan Knez, Tatiana Kocmur, Tilen Mihelič Kurent, NAME, Alen Ožbolt, Nina Pivk, Urška Savič, Francisco Tomsich in Damián Vega Velasco. Naslov se tiče preteklega so/bivanja v nekdanji tovarni Rog.

Od leta 2022 dalje se je z vsakoletno mejno teatrsko produkcijo priključil Vlado Repnik, ki je prvič z nami sodeloval že leta 2014 v Tobačni tovarni, pa potem leta 2018 s tam narejeno predstavo *Med, cimet, rozine in čas*. Od leta 2022 je tako pripravil štiri nove predstave, ki so pomembno vplivale na notranjo dinamiko sodelavcev Cirkulacije 2 in drugih sodelujočih. Hkrati so s štirimi ali petimi ponovitvami obilno prispevale k javnopojavni dinamiki prostora.

V letu 2022 so sodelovali še naslednji: Martina Jurak, Tobija Hudnik, Miha Godec / intermedijska instalacija, sejem umetnin *art-MUS*, lokalni skejterji, Tjaž Juvan in Gizmo, Via Negativa in Sara Horžen, Studio 8.1 in Jan Kopač, Ryuzo Fukuhara, Tracy Lisk in Borut Savski, Radharani Pernarčič, Silvan Schmid, Tizia Zimmermann in Urška Savič, Maayan Liebman Sharon, gostovanje Cirkulacije 2 & *Stroja za izboljšanje sveta* na *PixxelPoint* v Novi Gorici, Vida Vojić, big-bend Big Bang vs String Theory (Ronald Gonko, Robert Lisek, Stefan Doepner, Borut Savski), Živi fosil: Tatiana Kocmur in Liza Šimenc, Nina Stopar in Rojstvo slike, Zakloniščni trio (Estela Žutić, Keiko Myazaki, Gilles Duvivier), Elvis Homan, Boštjan Simon in Liza Šimenc,

Oblak / gibalno-zvočna video kompozicija Tatiana Kocmur in Borut Savski, Neža Zupanc – recital za flavto, Anita Wach: *Levica Sredica Pravica*, Kasper T Toeplitz: Elemental II & Burning House, MRM trio & Lina Rica – in mnogi drugi.

V letu 2022 smo tudi dosegli rekord števila javnih dogodkov: preko 50. Sicer pa preko 30. Približno tretjina je bilo dogodkov s strani lokalnih cirkulacijskih umetnikov, dve tretjini pa gostujočih – posameznikov, skupin in producentov. Redno živo dogajanje na približno deset dni je brez dvoma pozitivno vplivalo na stabilnost obiskovalstva, ki je tedaj redno štelo med 30 in 50 ljudi. Redni obiskovalci so bili pogosto umetniki, ki so tudi sami že sodelovali v prostorih Cirkulacije 2. Na ta način se je lokalna cirkulacijska mikroskupnost utrdila tudi številčno. Medgeneracijskost se je prav tako ohranila. Pomemben dejavnik je bil vsakokratni element socializacije tik po umetniškem dogodku, ko se publika in izvajalci pomešajo v neformalnem individualnem druženju. Ta dvojnost je sicer obstajala že od vsega začetka, v času po kovidu pa se je pokazala kot izjemno zaželena. Cirkulacijski »hiperprodukciji« je prav gotovo botrovalo dejstvo vsesplošnega umanjkanja prostorov, ki bi sprejemali neodvisno produkcijo. Kot omenjeno, produkcijske hiše, tudi neodvisni producenti so se profilirali za določene ozke segmente umetnosti, tisti redki s prostori pa so imeli v začetku agendo samoprodukcije – torej pretežno lastne produkcije z redkimi izjemami. Pokazalo se je, da je slednje treba preseči. Tako se je prek inkluzivne prakse rodila ideja o Cirkulaciji kot lokalnemu vozlišču, ki hočeš nočeš mora omogočati različne produkcije, saj drugih prostorov enostavno ni bilo več. Kljub temu smo se uspešno otepali predvsem mainstream koncertov in vztrajali na interdisciplinarnosti – ali vsaj samoorganizaciji gostujočih skupin in posameznikov.

V tem času sem se odločil še za en korak k t. i. legalnosti, oziroma vključenosti v formalnejše okvire malo širšega okolja. Začel sem prijavljati nekaj »naših« umetnikov za kandidaturo za Župančičevo nagrado, ki jo podeljuje Mestna občina Ljubljana. Prvi predlog je bil Dominik Mahnič za razstavo v Cirkulaciji leta 2022, druga pa leto kasneje Radharani Pernarčič – za njene razstave v 2021 in konec 2022 v Cirkulaciji 2. Seveda je bilo jasno, da s tem posegamo v polje kreacije nacionalnega pomena/vrednosti in da kakšnega upanja na nagrado ni gojiti, a vendarle smo poslali signal o naši relativni vključenosti v simbolno polje t. i. slovenske kulture. Kot smo predvidevali, se je tudi zgodilo.

V letu 2023 so v različnih produkcijah sodelovali tudi naslednji umetniki: Plateau Residue (Eva Pavlič Seifert in Aljaž Celarc), Goran Tomčić s pomladno razstavo *Pompom Nets*, Anita Wach (produkcija Via Negativa), Francisco Tomsich in Borut Savski, Clockwork Voltage modular meeting (Jaka Berger, Miha Godec, Jure Anžiček), Gotvan Vlado Repnik s predstavo *Ram Ram*, performans *KRAČA* (Tatiana Kocmur, skupina Marta Fakuch), postrazredni kolektiv FAUST s svojo prvo uradno manifestacijo – večmedijskim performansom *OBNOVA*, Joe Summers in Joe Vaughan, Neža Knez in Tin Dožić, Vida Vojić, Aphra Tesla in Stefan Doepner, Tom Winkler, Colin Black in Stefan Doepner, Dimitri Morozov VTOL, Henrike von Dewitz in Simon Svetlik, Tatiana Kocmur in Francisco Tomsich, ter gostovanje na festivalu *IZIS 11* v Kopru – osnovni delci Cirkulacije 2: Marko Batista, Tatiana Kocmur, Borut Savski, Stefan Doepner, Simon Svetlik, Vlado Repnik, name: in Sanja Simić. Za konec leta pa je v prostorih zaživel še prodajni sejem *art-MUS* – sejem umetnin in praznik umetniškega izraza, na katerem je z deli sodelovalo več kot 100 umetnikov in umetnic.

Sredi leta 2023 smo uspešno dokončali prenos koordinacije programa in finančnega urejanja na mlajšo generacijo. Za zastopnico društva je bila izvoljena Tatiana Kocmur, urejanje financ pa je padlo na Marka Batisto. V nadaljevanju leta so uspešno pripravili nov štiriletni program, ki ga je Mestna občina tudi sprejela. Članstvo se je povečalo na sedem, zaradi zločeste alzheimerjeve bolezni pa nas je že v začetku leta zapustil Boštjan Leskovšek. Boštjana smo sicer dokaj pogosto obiskovali in pripravili kar nekaj situacij, posvečenih njemu. Umrl je maja 2025. Slava mu!

Disruptivne umetnosti

V tem letu smo s strani Ministrstva za kulturo prejeli zelo žaljivo pismo zavrnitve naše vloge, češ da se gremo disruptivne prakse. To je bil le vrhunec sistematskega zavračanja od leta 2017 dalje, ki ni prihajal s strani strokovnih komisij, ampak s strani pristojnih uslužbencev. Verjetno je razlog iskati v moji fotografiji bičajoč Maistrovega konja. Na nesmiselni argument smo se odzvali s sprejetjem pojma disruptivne umetnosti kot dela prakse Cirkulacije 2. Obrazložitev:

> Disrupcija pomeni prekinitev v na videz zveznem razvoju nečesa. Prekinitev starega z novim je konstanta civilizacije. Konfrontacije izmov je izoblikovala umetnostna zgodovina, ki z vsakim novim izmom transcendira. Umetnost ni izolirana entiteta, ni statistika. Kot del javnega diskurza je vedno tudi nanašalna – odziva se na različne družbene fenomene in pojave. Običajno se ustaljenim praksam kaže kot komentar – bistven odmik in prekinitev: disrupcija. V polju umetnosti so disruptivne prakse neločljivi del dinamik. Ustaljeni besednjak je iluzija ustaljenih institucij. Disruptivne prakse so dinamike, ki prihajajo s strani posameznikov: komunikacija na način konfrontacije, žanrska spremenljivost in prehajanje meja žanrov, uporaba novih besednjakov, odprte forme in umetniška (de)kodiranost. V splošnem pa povečana prožnost umetniškega jezika, ki preferira procesualnost na račun produktnosti. Na receptivni ravni se z obiskovalci komunicira na poudarjeno medosebni način, ki na človeški ravni gladi razlike med publiko in aktivnimi udeleženci – in ustvari občutek

Cirkulacija 2, *Ena velikost za vse* / *One Size Fits All*, reklamna akcija ob skupinski razstavi *Čas brez dotika* / advertising campaign for a group exhibition *Time Without Touching*, 2020, produkcija / Production KUD Trivia, Podhod Ajdovščina, Ljubljana, foto / photo: Nada Žgank

začasne skupnosti. To pa je že civilnodružbeni moment, ki se upira uniformnosti, anesteziji, anestetičnosti. (Borut Savski).

V letu 2024 je imel pomladno pregledno razstavo akademski kipar Tomaž Kolarič – z naslovom *Dialoškost in empatičnost*, kjer je bil v okviru Cirkulacije 2 prvič pripravljen in natisnjen katalog razstave. V tem letu je večino programa že načrtovala in izvedla pomlajena ekipa. V tem letu so v programu Cirkulacije 2 sodelovali: Tatiana Kocmur, Eva Mulej, Urša Rahne, Liza Šimenc, Dominik Mahnič, Boštjan Čadež, Stefan Doepner, Marko Batista, Simon Svetlik, Borut Savski, Urška Savič, Ka Baird, Niko Novak, Mariola Groener in Günther Wilhelm, Jurij Podgoršek, Ryuzo Fukuhara, Bass Jansson, Zsuzsanna Szegedi-Varga, Ren Szegedi, Grega Podržaj, Matjaž Stražar, Žiga Pilih, Mirica Ačko in Liza Šimenc, Boštjan Leskovšek, Iva Tratnik, Masayuki Sumi (Sumish), Atsuko Wada, Barbara Thun, Marko Košnik, Vlado Repnik, Nina Meško, Jernej Šmid, Daniel Leber, Vida Vojić, Philipp Eden, Marina Tantanozi, Frantz Loriot, Irena Z. Tomažin, Fedja Saksida, Neža Knez in Tino Dožić, Sanja Nešković Peršin in Atej Tutta, Colin Black, Jaka Železnikar, Elvin Brandhi, Jaka Andrej Vojevec, Gal Oblak, Sara Šoukal in drugi. Obilo lastnih produkcij, neformalnih grupiranj in sodelovanj z drugimi producenti.

V letu 2023 in kasneje sem z začudenjem opazoval notranjo dinamiko, ki ni bila več le pozitivna – in kjer je bilo morda opaziti tudi rezultate asocialnosti kovidske pretekle dveletke. Del tega bi pripisal tudi vpeljavi instituta skupščine, ki je sicer klasično kolektivno telo, vendar se po navadi izkorišča za notranja preglasovanja: onemogočanje namesto omogočanja. Tvorijo se skupinice, ki jih samodejno nese v notranje konflikte in končno konfrontacijo. Skupinice namesto posameznikov. Besedičenje namesto delovanja. Vse to so ideološki zametki prisilnega poenotenja. Nekaj ideologije je sicer potrebno, predvsem pri definiciji nasprotovanja določenemu zunanjemu – kar je osnova nekakšne zunanjemu komplementarne samodefinicije v širšem prostoru družbenega. Npr. multikulti nasproti nacibaci. V primeru omenjenih skupinic pa je šlo za idejo širjenja delavniškega dela prostora na račun performativnega dela prostora. Verjetno je šlo bolj za konflikt med živim/javnim programom, ki se je v zadnjih letih razcvetel in razširil, in delavniškimi dejavnostmi, ki niso nujno del programa Cirkulacije 2, ampak predvsem stvar samostojnih odločitev umetnikov-posameznikov. Pa saj tudi performativni živi/javni program pogosto ni bil stvar kolektivne odločitve, ampak je vsak član lahko izvedel svoj avtorski dogodek ali organiziral dogodek kakšnega zunanjega producenta/umetnika/umetniške skupine – ne da bi potreboval strinjanje kogarkoli. Toliko smo vendarle bili estetsko-etično idejno enotni. Nestrinjanje se je običajno končalo z bolj ali manj stisnjenimi zobmi. Z drugimi besedami: toleranco. V trenutku omenjene poenotene skupinice pa ni bilo več tako. V naslednjem letu je to kulminiralo v odhodu treh članov – in konec leta 2024 simbolično tudi mene. Pomladitev Cirkulacije 2 je bila uspešno izvedena. ■